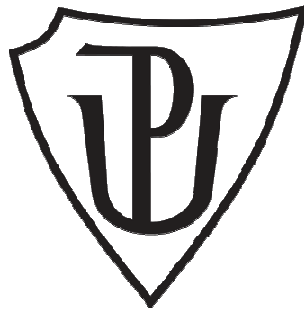

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

POSTAVENÍ ROMSKÉ ŽENY V RODINĚ

Diplomová práce

Autor: Bc. Radka Balajová

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci na téma „Postavení romské ženy v rodině“ zpracovala samostatně, pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Olomouci 31. 3. 2016

Bc. Radka Balajová

Abstrakt

Cílem této práce empirického charakteru, založené na vlastním terénním výzkumu, je nalézt a popsat jaké je postavení romské ženy v rodině. Práce se snaží vystihnout běžné vzorce chování, životní strategie a každodenní realitu žen v romské rodině v současnosti s ohledem na romskou tradici. Tu se však nesnažím vyhledávat, ale pouze kontrastovat s výsledky svého zkoumání.

Klíčová slova

Rodina, žena v rodině, romská žena, Romové, gender, kvalitativní výzkum, feministická antropologie

Title

The Status of Roma Women in the Family

Abstract

In my thesis I deal with the position of women in the Roma family. Specifically, I'm trying to find and describe the common patterns of behaviour and life strategies of women in contemporary Roma family, with regard to the Roma tradition. I'm not trying to search traditions, but only to contrast with the results of my own investigation.

Keywords

Family, Woman in the family, Roma woman, Roma, Gender, Qualitative research, Feministic anthropology

Poděkování

Tímto děkuji všem mým informátorkám za jejich čas a ochotu spolupracovat. Také děkuji Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D. za odborné vedení práce a pomoc při zpracování.

Obsah

ÚVOD	7
1 FEMINISTICKÁ ANTROPOLOGIE.....	10
2 GENDER.....	12
2.1 GENDEROVÁ IDENTITA A GENDEROVÉ ROLE.....	13
3 KDO JSOU ROMOVÉ A ODKUD K NÁM PŘIŠLI.....	15
4 ROMOVÉ A JEJICH SPOLEČENSTVÍ.....	19
4.1 ROMSKÁ KOMUNITA.....	19
4.2 ROMSKÁ RODINA.....	19
4.3 ROMSKÁ ŽENA	22
5 TRADIČNÍ POSTAVENÍ ROMSKÉ ŽENY V RODINĚ	23
5.1 DĚVČÁTKO A DÍVKA (<i>ČHAJORI – ČHAJ</i>)	23
5.2 NEVĚSTA A MATKA (<i>BORI – DAJ</i>).....	24
5.3 TCHYNĚ A BABIČKA (<i>SASUJ – BABA</i>)	26
6 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	28
6.1 KVALITATIVNÍ VÝZKUM.....	28
6.2 VÝZKUMNÝ TERÉN.....	35
6.3 PRŮBĚH VÝZKUMU, SEBEREFLEXE A ETICKÁ STRÁNKA VÝZKUMU	37
6.4 PŘEKÁŽKY VE VÝZKUMU	39
6.5 ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA DAT	42
7 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU.....	44
7.1 POSTAVENÍ A AUTONOMIE ROMSKÉ ŽENY V RODINĚ.....	44
7.2 VEDENÍ DOMÁCNOSTI.....	45
7.3 PARTNERSKÝ ŽIVOT	48
7.4 PLÁNOVÁNÍ A VÝCHOVA DĚTÍ.....	52
7.5 PRÁCE	54
7.6 HOSPODAŘENÍ S PENĚŽÍ.....	56
7.7 KONÍČKY A ŽIVOTNÍ STYL	57
7.8 ŽIVOTNÍ HODNOTY A CÍLE	58

8	ZÁVĚR.....	59
9	POUŽITÁ LITERATURA	61
10	ZDROJE.....	64
11	SEZNAM PŘÍLOH.....	65
12	PŘÍLOHY	66
	PŘÍLOHA Č. 1: VÝSLEDKY SČÍTÁNÍ LIDU, DOMŮ A BYTŮ 2011 – ROMŠTINA JAKO MATEŘSKÝ JAZYK.	66
	PŘÍLOHA Č. 2: MAPA SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH A SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM OHROŽENÝCH LOKALIT V PARDUBICKÉM KRAJI.....	66

Úvod

Romové jsou nejpočetnější národnostní menšinou, žijící v České republice. Podle veřejné databáze Českého statistického úřadu, se při sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 k romské národnosti přihlásilo pouze 12.852 osob¹. Avšak jak ukazují kvalifikované odhady koordinátorů pro záležitosti romské menšiny, v roce 2014 žilo na území České republiky 241.900 Romů, což znamená 2,3% z celkové populace České republiky. (Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2014: 6).

Diskuse na téma soužití s nimi vždy byla a stále je, velice živá. Jako majorita sice očekáváme, že se minorita co možná nejlépe integruje do většinové společnosti, avšak ze zkušeností v naší zemi moc dobře vidíme, že je to běh na dlouhou trať. Je třeba větší snahy a ochoty ze strany minority, ale také motivace a porozumění ze strany majority. Procesu integrace také nepřispívá podléhání majority předsudkům a xenofobnímu chování, které příslušníky minority demotivuje od snahy začlenit se. Tím se více a více degraduje jejich postavení, což má vliv na jejich nežádoucí chování a jediným výsledkem je, že se prohlubují předsudky a xenofobní tendence majority vůči celé minoritě. A tak se namísto vytvoření kýženého „my“, upevňuje hranice mezi pomyslným „my“ a „oni“².

Téma romské ženy v rodině jsem si vybrala právě z toho důvodu, jelikož romská problematika je u nás, jak jsem již uvedla, stále aktuálním tématem. Avšak neměli bychom se k němu stavět zády a naopak se snažit romská specifika blíže poznávat, chápat, spolupracovat s Romy a touto spoluprací je motivovat a pomáhat jim k bezproblémovému soužití s majoritní společností.

Dalším důvodem volby tohoto tématu byl můj zájem o Romské etnikum již v bakalářském studiu, kdy jsem absolvovala terénní výzkum v osadách na Slovenské Detvě. Jelikož v současné době nemám dost času a prostředků uskutečnit dlouhodobější výzkum na Slovensku, rozhodla jsem se absolvovat výzkum v Letohradu a Žamberku, v obcích, vzdálených od sebe přibližně osm kilometrů, odkud pocházím a kde nyní žiji. Výzkum jsem realizovala s přestávkou, během období od jara 2013 do podzimu 2015

---

¹ Dostupné z: <<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/shortUrl?su=e9972c56>>

² „My“ znamená skupinu, k níž jak cítíme, patříme a jíž rozumíme. „Oni“ naopak představují skupinu, do níž nemáme přístup nebo k níž nechceme náležet. Naše představa o ní je vágní a útržkovitá, a protože příliš nechápeme její chování, nahání nám dokonce strach. V domněnkách o ní nás navíc utvrzuje naše podezření, že „oni“ vůči „nám“ mají stejné výhrady a cítí stejné obavy“ (Bauman 2004: 41).

a jeho předmětem jsou romské ženy a jejich postavení v rodině. Předpokládám, že výzkum by mohl napomoci většímu porozumění specifikům života žen v romských rodinách, životním situacím, které tyto ženy prožívají a jejich životním strategiím. Toto porozumění může být prospěšné jak v práci a spolupráci s Romy, tak i v případech běžné sociální interakce s romským etnikem.

V této práci, empirického charakteru, založené na vlastním terénním výzkumu, se tedy snažím zjistit a popsat jaké je postavení romské ženy v rodině, jak řeší každodenní rodinné záležitosti, jaké jsou její životní hodnoty a strategie a jaké jsou na ni kladeny nároky ze strany rodiny. Cílem práce je tedy vystihnout každodenní realitu žen v romské rodině v současnosti a porozumění specifikům této reality.

V teoretické části práce uvádím základní pojmy, spojené s tématem práce, nastiňuji historii Romů, okolnosti jejich příchodu na naše území a vývoj jejich postavení u nás až do dnešní doby. Dále představuji tradiční postavení ženy v romském společenství, jak je popisováno v romistické, etnografické literatuře. V praktické části popisuji, jakou jsem zvolila metodologii výzkumu, věnuji se sebereflexi, etické stránce výzkumu, průběhu výzkumu, zpracování dat a samotným výsledkům výzkumu, které porovnávám s teoretickým konceptem, čímž odpovídám na výzkumnou otázku.

Moje výzkumná otázka je zřejmá již z názvu práce: „*Jaké je postavení romské ženy v rodině?*“ Svůj výzkum dělím do několika klíčových okruhů a to: Postavení a autonomie romské ženy v rodině, Vedení domácnosti, Partnerský život, Plánování a výchova dětí, Práce, Hospodaření s penězi, Koníčky a životní styl a Životní hodnoty a cíle. Výsledky výzkumu porovnávám s teoretickou částí, tzn. s etnografickými prameny a to tak, abych zjistila, zda se v důsledku vyprchávajících tradic změnilo právě i postavení romských žen v rodině. Z čehož mi vzniká druhá výzkumná otázka: *Jak se současné postavení romské ženy v rodině liší od tradičního pojetí?* Romské tradice dnes, podle mého názoru, v souvislosti se začleňováním Romů do majoritní společnosti slábnou. Proto jsem se ve výzkumu nezaměřovala na vyhledávání tradic, ale na život ženy v romské rodině jako celek, přičemž reflektuji, že se o tradicích moje informátorky samy zmiňují. Myslím, že mnohdy jsou některé tradice uměle vytvářeny a ve výzkumu natolik vyhledávány načež je za tradici považováno i to, co vůbec tradicí není. Podle Erica Hobsbawma (1992: 4) může jít pouze o formalizovanou a ritualizovanou činnost, nějaký zvyk, který skrze své opakování vyvolává dojem

propojení s minulostí. Tradice se tak mohou jevit jako staré až prapůvodní, přitom se může jednat pouze o konstrukt nedávné doby nebo současnosti (Hobsbawm 1992: 1).

V závěru práce shrnuji mé výzkumné šetření, zjišťuji, zda a jak, se mi podařilo odpovědět na výzkumnou otázku a hodnotím přínos výzkumu a práce s ohledem na současný stav této problematiky.

V práci se mimo vlastní zkušenost opírám o odbornou literaturu, internetové zdroje a články související s tématem práce. V metodologii čerpám z M. Miovského, Strausse a Corbinové, Švaříčka a Šed'ové a dalších. V teoretické a praktické části čerpám například z myšlenek R. F. Murphyho, V. Soukupa, nebo T. H. Eriksena, ale také z autorů, kteří píšou o romské problematice, jako je M. Jakoubek a L. Budilová, E. Davidová, P. Nečas, J. Horváthová a další.

1 Feministická antropologie

Jelikož je téma mé práce vyloženě „ženské“, považuji za vhodné v této kapitole krátce představit směr feministické antropologie, která se věnuje, jak už vyplývá z názvu, ženským otázkám, respektive genderu a všemu co touto oblastí souvisí.

Feministická antropologie se zrodila počátkem dvacátého století. Do té doby ženy vstupovaly do výzkumného terénu pouze z iniciativy mužů a prováděly šetření dle jejich doporučení, jak uvádí Soukup (2011: 593), „většinou jako bezplatná pracovní síla“. Zástupci feministické antropologie se snažili vnést do původně androcentrických antropologických výzkumů tzv. „ženskou perspektivu“ a „ženský hlas“. Upozorňovali na nerovné a podřízené, postavení žen ve společnosti, které pramenilo z tradiční výchovy a jejich „biologického údělu“, jenž ovlivňoval jejich sociální role jak v pracovním, tak osobním životě. Důvodem ke kritice původního antropologického poznání bylo opomíjení ženské perspektivy v tradičních antropologických výzkumech, resp. výzkumy byly jednostranně realizovány z pohledu muže a jejich výsledky zaměřovány na mužské obecnstvo a nepřiměřeně generalizovány na celou společnost, čímž podporovaly rozvoj genderové nerovnosti ve společnosti (Soukup 2011: 582-585).

Fakt, že ženy byly jako předmět antropologického bádání přehlíženy, dal vzniknout termínu tzv. „umlčovaná skupina“³. Ten vznikl na předpokladu, že společnost je řízena muži, kteří více méně ovládají jazyk, tvoří hodnotové orientace společnosti, ovládají veřejnou sféru, a ženy tak mají malou možnost vyjadřovat se a měnit tyto dané sociokulturní regulativy. Tento termín byl později v oblasti antropologie a sociologie rozšířen ve smyslu elit a minoritních skupin ve společnosti (Soukup 2011: 591-593).

Dnes, díky změnám v postavení žen ve společnosti, jejich tradičních rolí a také vztahů mezi muži a ženami, je feministická antropologie ve spojení s genderovými studii výrazně se vyvíjející výzkumnou disciplínou. Současná feministická antropologie se vyznačuje především snahou o genderovou reflexi osobnosti výzkumníka, a to i z pohledu členů zkoumané společnosti. Také se snaží přehodnotit západní vnímání a klasifikaci pohlaví a genderu z pohledu nezápadních společností a usiluje na základě

---

³ Autorem je britský sociální antropolog Edwin William Ardener.

principu rovných příležitostí o zapojení nezápadních vědců do antropologického výzkumu (Soukup 2011: 582-615).

2 Gender

Pojem gender byl do českého jazyka převzat z angličtiny, kde původně znamenal rod, ve smyslu gramatickém. V českém jazyce slovo rod chápeme ve spojení s rodinou, nebo rozvětvenou rodinou. Jelikož pro češtinu termín rod, však může být mnohoznačný a zavádějící, používá se i v českém jazyce právě termín gender, který se z odborného jazyka přenesl do běžné češtiny (Maříková 2000: 11).

V každé společnosti je role ženy a muže diferencována a specifikována určitými pravidly a vzorci chování. Již od mala jsme nevědomky vedeni k tomu, třídit náš svět do určitých kategorií. Jednou z takových kategorií je i gender, který nám pomáhá vidět rozdíly mezi muži a ženami nejen po biologické, ale také po sociální stránce.

Podle Eriksena, biologická perspektiva nahlížení na mužskou a ženskou odlišnost pramení z jejich fyzických rozdílů a běžně se v této souvislosti používá výraz „pohlaví“. Naopak, pro sociálně nebo kulturně institucionalizované odlišnosti mezi muži a ženami, se používá právě pojem gender, neboli „sociální pohlaví“ (Eriksen 2008: 158).

Gender, tedy poukazuje na rozdíly mezi muži a ženami, resp. mezi tím, co je mužské a ženské. Tyto rozdíly vnímáme každý z nás a jsou pro nás samozřejmé. Když dělíme svět do těchto dvou skupin, máme tendenci paušálně vnímat všechny ženy stejně a všechny muže stejně a tyto dvě kategorie od sebe navzájem výrazně odlišovat. V reálném životě mají charakteristiky mužů a žen tendenci se překrývat, bohužel však genderová pohlavní polarizace vytváří umělý rozdíl mezi muži a ženami a jejich genderovými rolemi, které jsou v rámci určité společnosti kulturně zakořeněné, a dá se říci neměnné (Crespiová: 2004: 1).

Tato umělá pohlavní polarizace vlastností vede k utváření stereotypů, pod jejichž vlivem připisujeme příslušníkům jednotlivých pohlaví určité chování nebo vlastnosti, které by měli mít.

Genderové stereotypy jsou, podle Crespiové, spojeny s kognitivními procesy. Máme různá očekávání na tradiční role mužů a žen a jejich chování napomáhá k udržování těchto genderových stereotypů. Příkladem toho je stereotyp, že muži mají být dobrodružní, asertivní, agresivní, nezávislí, nebo úkolově orientovaní, zatímco ženy jsou považovány za citlivější, jemnější, závislé, emocionálně založené a sociálně orientované (Crespiová 2004: 1-2).

Podle Janošové (2008: 13), je odlišování mužských a ženských rolí běžné ve všech existujících společnostech na světě a je s ním spojen určitý přístup k výchově potomků. Tzn. k ženám a mužům je již během procesu socializace přístupováno odlišným způsobem. Genderové stereotypy mají vliv již při výchově dětí a výsledkem těchto jednostranných očekávání, může být omezený nebo jednostranný vývoj některých dovedností připisovaných druhému pohlaví.

Maříková (2000) uvádí, že odlišnosti mezi muži a ženami nejsou s určitostí dány biologicky, geneticky, nebo snad od Boha ale vznikají v kulturním, historickém a sociálním kontextu. Gender je sociálním konstruktem.

Determinujícím prvkem genderu tedy není biologická stránka člověka, ale prostředí, ve kterém se ta, která společnost vyskytuje (Soukup 2001: 610). Podle Eriksena (2008: 158-159) jsou „*vztahy mezi muži a ženami v různých společnostech nazírány odlišně, proto je obtížné pronášet obecné soudy o genderu. (...) Gender je všudypřítomný a dobře patrný.*“ A možná tato jeho všudypřítomnost a samozřejmost, byla až do sedmdesátých let minulého století, příčinou nevšímavosti antropologů. Ti se postupem času začali zajímat o genderová témata, jako např. původní matriarchát, diskriminace, moc nebo postavení žen, apod. (Eriksen, tamtéž).

2.1 Genderová identita a genderové role

Genderová identita je jednou ze základních složek osobnosti každého z nás. Skládá se z genderových rolí. Genderová role je jakýmsi souborem skutečností a sdílených představ o tom, jací muži a ženy jsou, nebo by měli být. Jejím obsahem jsou projevy našeho vnitřního citění, prožívání a sebepojetí. Primární složkou mužské a ženské identity, a sebepojetí osobnosti je tzv. jádrová pohlavní identita. Je to uvědomění si jedince, že náleží k jednomu ze dvou rodů (Janošová: 41- 43).

Genderové stereotypy ovlivňují i rozdělení genderových rolí v rodině. Muž má být tedy dostatečně mužný a žena dostatečně ženská. To je tradiční rozdělení rolí v páru, v naší společnosti. Zatímco žena je emocionálně založená, pořádkumilovná, orientovaná na kontakt s lidmi, její biologická stránka ji předurčuje k mateřství a jejími úkoly v rodině by měla být především výchova dětí a péče o domácnost, muž, který je brán jako silnější, agresivnější a účelově orientovaný by měl rodinu zabezpečovat a chránit ji. Jak shrnuje Karsten (2006: 97), společnost udává hlavní poslání vývoje ženy, které je zaměřeno na mezilidské vztahy a poslání vývoje muže, které je zaměřeno

na hmotný svět. Gender má mimo jiné, výrazný vliv na postavení neboli sociální status svého nositele v rámci společnosti.

3 Kdo jsou Romové a odkud k nám přišli

V této kapitole krátce shrnuji historii Romů, od jejich příchodu na naše území až po současný stav.

Dle studií jazykovědců, indologů a romistů, pocházejí Romové z indického subkontinentu. Jak uvádí Nečas (1999: 9-12), předkové dnešních Romů, byli pravděpodobně součástí původního obyvatelstva Indie. Jejich způsob života byl v mnohém podobný, životu Romů, jak je známe dnes. Živili se řemesly, jako je kotlářství, kovářství, obchodem, pomocnými pracemi ale také tancem, hudbou a dokonce i krádežemi, potulkou a žebráním. Avšak díky tlaku kast a vidině lepšího živobytí docházelo mezi třetím a desátým stoletím našeho letopočtu k odchodu Romů z Indie. Putovali přes Malou Asii a Balkán do celé Evropy.

Odhaduje se, že Romové přišli do Evropy v průběhu třináctého století. Jejich přítomnost na území českých zemí, je však písemně doložena až v dvacátých letech patnáctého století. Majoritní obyvatelé byli zprvu k Romům shovívaví, snad i proto, že se vydávali za kající poutníky – křesťany, kteří usilovali o svoji nápravu. Později však majorita propadla v nedůvěře, jelikož tito poutníci nedodržovali své křesťanské zásady a naopak provozovali černou magii. Na důvěře majority nepřidal ani fakt, že se poutníci lišili vzhledově a v místech, kudy procházeli, se častěji vyskytovaly krádeže. (Horváthová 1999: 17-19).

Na konci patnáctého století se usnesl sněm Svaté říše římské a národa německého na pronásledování a vyhnání Romů z celého území říše, což odstartovalo období utlačování Romů. V českých zemích začalo pronásledování Romů mandátem krále Ferdinanda I. z roku 1545. Největšímu útlaku a pronásledování byli Romové u nás vystaveni ve dvacátých letech osmnáctého století, o čemž svědčí fakt, že z této doby je doloženo na sto osmdesát dva protiromských procesů (Nečas 1999: 23-30).

V šedesátých letech osmnáctého století začala Marie Terezie a následně i její syn, Josef II., uplatňovat vůči Romům asimilační politiku. Šlo o nucené usazování a asimilaci Romů s místními sedláky. Romové měli zakázáno hovořit romsky, oblékat tradiční oblečení, namísto tradičních řemesel měli pracovat v zemědělství, mladí chlapi měli narukovat mezi vojáky apod. Josef II. v tomto duchu pokračoval a měl mimo jiné i vliv na usazení Romů na Moravě. Zatímco právě na Moravě se usazování Romů díky zdejšímu feudálům dařilo, vznikaly zde romské tábory a Romové se zde usazovali

dokonce i dobrovolně, Romové v Čechách byli bez stálých bydlišť a putovali od obce k obci, až do poloviny devatenáctého století (Horváthová 1999: 21-22). Do jejich kočovného způsobu života však v období první republiky výrazně zasáhl zákon č. 117 O potulných cikánech, vydaný Národním shromážděním 15. července roku 1927. Ten zakazoval kočování bez platného povolení, zakládání táborů ve větších skupinách a ozbrojování se (Říčan 1998: 17).

Jak uvádí Nečas, byl proveden soupis kočujících Romů, na jehož základě získala každá osoba identifikační průkaz. Ten byli Romové povinni nosit stále u sebe. *„Důležitou pomůckou ke zjišťování totožnosti byly po vzoru francouzských antropometrických knížek tzv. cikánské legitimace“* (Nečas 1999: 62). Tyto doklady byly s postupem času vydávány i ostatním Romům, což podle Nečase dokazuje znevýhodnění veškeré romské populace u nás.

Během druhé světové války, pod taktovkou nacistů, zahynulo téměř na pět tisíc Romů z Čech a Moravy. Do tzv. kárných pracovních táborů v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu byli posíláni hlavně muži starší osmnácti let, kteří se vyhýbali práci, tzv. *„protektorátní asociálové“*. Z těchto táborů se později staly tábory sběrné. Ti, kteří zde přežili, neutekli, nebo nebyli propuštěni, byli transportováni do táborů Auschwitz, Mathausen, Buchenwald nebo Ravensbrück. Z původních šest a půl tisíce Romů v protektorátu, bylo čtyři tisíce osm set osob soustředěno v koncentračních táborech, přičemž domů se jich na konci války vrátilo necelých šest set (Nečas 1999: 66-83).

Po válce, kdy se přeživší čeští Romové vraceli domů do českých zemí a Olaští Romové se navraceli ke kočovnému způsobu života, se mnozí Romové ze Slovenska neměli kam vrátit. Jejich chatrče v osadách byly zdevastované, nebo už ani neexistovaly. Začaly se proto zakládat nové kolonie, avšak nevyhovující životní podmínky byly hnacím motorem k dobrovolnému odchodu prvních Romských rodin za pracovní příležitostí, bydlením a lepším sociálním postavením do Čech a na Moravu (Davidová 1995: 10).

Cílem Romů přicházejících ze Slovenska byla hlavně průmyslová města, kde byl dostatek pracovních příležitostí nebo obce v pohraničí, kde nahrazovali vysídlené německé obyvatelstvo. Jak uvádí Davidová (in Černá a kol. 2000: 70), šlo o tzv. *„řetězovou migraci“*, během které za muži z jednotlivých oblastí Slovenska, kteří

v Čechách a na Moravě našli práci, přicházely postupně nebo i najednou celé rozvětvené rodiny.

Od roku 1945 do současnosti, zejména v padesátých až osmdesátých letech, způsobil migrační přesun z lokalit na Slovensku a asimilační snahy naší společnosti, velké změny v postavení a způsobu života Romů u nás (Davidová in Jakoubek, Budilová 2009: 238).

V devadesátých letech byli Romové uznáni národnostní menšinou žijící v České republice. V té době byli výrazně politicky a společensky aktivnější, než dnes. Vznikala různá romská sdružení, vzkvétala romská literární a umělecká tvorba a romský národní tisk⁴. Televize, rádia i časopisy se věnovaly romské tematice. Zároveň také vycházelo mnoho knih věnovaných romské kultuře ale i jazyku. Jednou z nich byla i učebnice slovenské romštiny, nebo kniha romských pohádek, které sesbírala romistka Milena Hübschmannová. Ta se mimo jiné zasadila i o založení studijního oboru romistika na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2014, uvádí, že od devadesátých let, kdy byli Romové uznáni jako národnostní menšina v České republice, se upevňuje jejich postavení v českém systému práv, který jim poskytuje ochranu a snaží se podporovat udržení identity jejich společenství. Avšak se zlepšujícím se právním postavením romské minority, se zhoršuje jejich socio-ekonomické postavení, které v mnoha případech dospělo až sociálnímu vyloučení. Romové jsou vystaveni diskriminačnímu jednání a xenofobnímu chování majority, ovlivněnému předsudky.

Podle mě, kvůli tomuto přístupu majority nemají motivaci, sebedůvěru ani sílu se svým postavením bojovat, prostě ho pouze přijali za své. V roce 1997 se díky médiím strhla vlna zájmu o emigraci za lepším životem do Kanady, Austrálie a Velké Británie a Romové nakupovali letenky ve velkém. V emigraci jim ale zabránilo zavedení vízové povinnosti v těchto státech a tak dál museli setrvat ve své neutěšené situaci u nás. Jak jsem již uvedla, během devadesátých let Romové měli své zastoupení v Romském politickém programu, který se však rozpadl. Až na výjimky dnes nemají uspokojující

---

⁴ Například týdeník *Romano kurko* (Romský týdeník) nebo *Romano hangos* (Romský hlas), měsíčník *Amaro Gendalos* (Naše zrcadlo), čtvrtletník *Romano džaniben* (Romské vědění) nebo dětský obrázkový měsíčník *Kereka* (Kruh).

zastoupení v politice, státní správě a samosprávě, což je velice smutné a neúměrné vzhledem k tomu, že jsou nepočtenější národnostní menšinou žijící v České republice.

Podle Holomka (in Černá a kol. 2000: 164), se Romové dnes uplatňují například v Mezinárodní komisi pro záležitosti romské komunity, nebo jako romští poradci na některých městských úřadech. Funkce romského poradce podle Zprávy o stavu romské národnostní menšiny v ČR za rok 2014, byla zřízena i ve dvou městech okresu Ústí nad Orlicí, ze kterého pocházím, a to konkrétně v Ústí nad Orlicí a Žamberku. Jak se mi podařilo zjistit, ani v jednom případě funkci nevykonává Rom, ale přímo úřednice ze sociálního odboru. Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2013 (s. 22) uvádí, že v roce 2002 byla v rámci Pardubického kraje zřízena Komise pro integraci romské komunity a dalších etnických skupin, kde romskou menšinu zastupuje Bc. Věra Horváthová.

Davidová (2007), v článku „*Ko amen sam? / Kdo jsme?*“ uvádí, že na našem území v současné době žijí tyto subetnické skupiny Romů:

- 80% Romů slovenských a maďarských, tzv. Rumungurů,
- 10% Romů olašských, tzv. Vlachike Roma,
- malá skupina Sintů, němečtí Cikáni a
- malá skupina českých a moravských Romů, kteří přežili holocaust.

4 Romové a jejich společenství

„Bibacht, te manuš čoro, mek goreder bibacht, te hin korkoro. – Je nešťestí, když je člověk chudý, ale ještě větší nešťestí je, je-li sám.“ (Hübschmannová 1996: 21).

Romové jsou typičtí tím, že jsou stále obklopeni svými blízkými. Často se mezi sebou navzájem navštěvují a jsou se svou rodinou a přáteli stále v kontaktu. Rozhodně pro ně není typická samota. V této kapitole se zabývám tradičním romským společenstvím, rodinou, její důležitostí v životě Romů a poukazuji také na její proměny.

4.1 Romská komunita

Když jsem v předchozích odstavcích psala o romské národnostní menšině, bylo by dobré, odlišit od tohoto termínu často užívaný pojem romská komunita. Tyto dva termíny jsou mnohdy brány za synonyma, i když tomu tak podle mého názoru není. Příslušníkem národnostní menšiny, je jedinec, který se ke své národní příslušnosti hlásí, uchovává si její kulturu a jazyk. Kdežto členy komunity mohou být jak příslušníci této národnostní menšiny, tak i osoby, které za členy komunity označuje okolní společnost. Tudíž například i tzv. neromové⁵, kteří se stali součástí společenství Romů a přejali jejich způsob života. Z mého hlediska bychom tedy měli pojem romská komunita chápat spíše jako společenství Romů ve spojení s určitou oblastí, regionem, nebo ve spojení s již zmiňovanými subetnickými skupinami na našem území.

Jelikož se tyto pojmy z části prolínají, ale zároveň také vylučují, používám v mé práci jednotné označení, Romové.

4.2 Romská rodina

Rodina je základní jednotkou společnosti. Představuje společenství lidí, kteří mezi sebou mají pokrevní, příbuzenské a citové vazby. Důkazem správného fungování rodiny je plnění funkcí, rodině vlastních. Rodina má například tyto funkce: ekonomickou, reprodukční, emocionální, ochrannou, psychologickou, vzdělávací apod. Možný (2006: 18) uvádí, že rodina vzniká narozením prvního potomka. Neměli bychom ji tedy zaměňovat s pojmem domácnost, kterou tvoří mnohdy lidé stejného, nebo jiného pohlaví, žijící v páru, nebo větší skupina lidí, ať už jsou nebo nejsou pokrevně příbuzní.

---

⁵ Osoby, které nejsou romského původu.

Svazek krve, nebo alespoň adopce pokrevního svazku je tedy podle Možného, definující vlastností rodiny.

Rodina je nejvyšší hodnotou v životě všech Romů. Dává jim pocit sounáležitosti a bezpečí, je základem jejich sebeuvědomění, od ní odvozují svoji identitu.

„Kdyby přišla nouze, kam uteču? Jedině k rodině, protože vím, že rodina mě nenechá a pomůže mi“ (Rieznerová in Romano džaniben – III- 1-2/1996: 3).

Členy rodiny spojuje nejenom pokrevní pouto a citové vztahy, ale také společné hodnoty, názory, způsob života a v neposlední řadě ji jazyk. Rodina byla základním prvkem tradičního romského společenství. Toto společenství bylo většinou endogamní, udržovalo si svá nepsaná pravidla chování, kulturní zvyklosti, jazyk nebo dokonce tradiční řemeslo, čímž se odlišovala od ostatních.

Romská rodina je o poznání větší, než ta naše. Patří do ní všechny generace⁶ příbuzných. Je i širší⁷, tzn., patří do ní například i ženy a potomci bratrů apod. Tato rodina se nazývá „*famil'ija*“⁸. Pokud ale hovoříme o rodu, tzn. o příbuzenské linii po otci nebo po matce, ta se nazývá „*fajta*“⁹. Základní rodina v našem smyslu má v romštině pojmenování „*romňi-čhave*“ (Šebková, Žlnayová 2001: 42).

Fajta, respektive rodové společenství Romů bylo specifické dominantním postavením muže. Mělo svou specifickou hierarchii a pravidla chování. Zvláštního postavení ve skupině se těšili muži, zvláště ti staří, a to díky moudrosti a zkušenostem, které nabyli během svého života (Horváthová 2002: 24).

Díky asimilaci s naší majoritou a rozsídlením Romů ze slovenských osad, pozbylo toto rodové společenství postupně na síle a významu. To potvrzuje i výpověď básnířky Margity Reiznerové v článku o rodinné tradici mezi Romy pocházejícími z východního Slovenska.:

„A právě to se stalo u Romů, že jeden bydlí tam, druhý támhle, každý si žije svůj život. Nezvou už ani na křtiny, ani na svatby, (...) A pak se sejdou na pohřbu, pláčou a uvědomí si, jak už se odcizili“ (Rieznerová 1996: 6).

---

⁶ Vertikálně.

⁷ Horizontálně.

⁸ Rozšířená rodina nebo také vícegenerační rodina – velkorodina.

⁹ Olaští Romové užívají názvu „*nipos*“, neboli lid. (Davidová 1995: 95)

To potvrzuje i Říčan (1998: 44-46), podle něhož se tradiční základní romská rodina vždy vyznačovala svou velikostí a soudržností. S posledními generacemi ale ztratila na síle. Byla „vytržena z tradiční velkorodiny, ze soudržné obce“, která plnila své funkce i v chudém prostředí romské kolonie. Toto vytržení způsobily zásahy sociálních pracovníků, kteří odebráním dětí z nuzného prostředí a jejich následným umístěním do dětských domovů, narušily soudržnost rodiny. Podle Říčana tyto děti v ústavní výchově pozbývají svou citovou stránku osobnosti a schopnost udržovat sociální vztahy. Jako výsledek těchto zásahů demonstruje případ, romské matky, která nechá své dítě v porodnici. To se dostane do ústavní výchovy stejně, jako kdysi jeho matka a získá stejný sociální handicap, který nevědomky předává svým potomkům.

Tradiční romská rodina se tedy postupem času a vlivem majoritní společnosti změnila, avšak Romové si stále zachovávají soudržnost. Kolektiv romské rodiny má velkou váhu, díky jejich semknutosti a blízkosti. Tato blízkost však, podle mě poskytuje Romům málo intimity a autonomie. A tak jednotlivá rozhodnutí a názory Romů nejsou názorem jedince, ale jsou převzaty, nebo ovlivněny ostatními členy rodiny. Mnohdy tak jedinec, i kdyby chtěl, nemá možnost se tzv. vytrhnout a jít svou cestou, protože ho rodina příliš svazuje.

Kdo někdy přišel v dobrém do romské rodiny, určitě se setkal s velkou pohostinností a solidaritou. Já sama jsem se s ní během svých terénních výzkumů setkávala běžně. Jen co jsem přišla do romské domácnosti, ihned mi bylo nabídnuto jídlo, pití, někdy i alkohol nebo cigareta. Při terénním výzkumu na slovenské Detvě mně a mým spolužákům, kteří zde se mnou byli, dotyčná rodina nabízela dokonce i přespání v jejich vlastních postelích, abychom se prý vyspali po tak náročné cestě. O romské pohostinnosti vypráví Martin Šmaus, v knize *Děvčátko, rozdělej mi ohníček* (2005: 33). Popisuje, že Romové, na rozdíl od Gadžů hostům otevírali dokořán nejen svá srdce, ale dokonce i spíž. A to i navzdory tomu, že si museli pak půjčit peníze, nebo být o chlebu a vodě. „*Když měli, dali, když neměli, také dali*“ (Šmaus, tamtéž).

Pohostinnost a úcta se u Romů nazývá „pařiv“. Toto slovo znamená také čest, která je pro romskou rodinu velice důležitá. Uražením některého člena romské rodiny je otázkou cti celé rodiny. Naopak špatné chování někoho z rodiny je hanbou pro celou rodinu. Takovému jedinci pak hrozí exkomunikace, neboli zapuzení zbytkem rodiny. Jeho existence v rámci společnosti pak visí jen na něm samotném, musí se potloukat sám, nebo se stát součástí jiné rodiny.

Každý jedinec v romské rodině má své specifické postavení a svou roli, které jsou „komplexní, vnitřně diferencované“ a určované poměry k ostatním příbuzným. Tato struktura postavení členů romské rodiny, je dána třemi kategoriemi, a to pohlavím, věkem a příbuzenskými vztahy. S přibývajícím věkem a zkušenostmi, a s rozrůstáním rodiny, její členové získávají nové role a jejich hierarchické postavení a rozdělení práv a povinností se přirozeně transformuje (Hübschmannová, 1996: 26).

4.3 Romská žena

Tato dvě slova jsou širokým pojmem plným jemných nuancí. Jak je zřejmé, určujícím prvkem tohoto pojmu je pohlaví a etnická nebo skupinová identita.

Pojmem romská žena myslím ženu, která je příslušnicí romské komunity. Ženu, která žije způsobem tohoto společenství, sdílí jeho životní a kulturní hodnoty anebo se také hlásí k romské národnostní menšině. Mohou to být obě varianty dohromady, může to být pouze jedna z variant. Důležité je, že sama sebe, jako Romku identifikuje. Existují případy, kdy je člověk romského původu, ale za Roma se vůbec nepovažuje a není považován, nebo naopak romského původu není a za Roma se považuje, nebo považován je.

Pro mě hlavním kritériem bylo, že všechny mé informátorky samy sebe jako Romky identifikovaly a vůči neromům se jako Romky vymezovaly. Například takto:

„Oni myslí, že sem Romka a že neumím počítat.“ (Anna, 45 let)

„A víte jak to je, my sme Romové a máme rádi život, hudbu, tanec, (...)“ (Iveta, 24 let).

„Jenomže já jí říkám... ale já vám na tu vaši omluvu kašlu, protože ste mi tady udělali ostudu po celým obchodě. Že jo. Jenom vůči tomu, že sem cigánka?“ (Dana, 30 let).

5 Tradiční postavení romské ženy v rodině

V této kapitole představuji tradiční postavení romské ženy v rodině tak, jak je popisováno v etnografické literatuře, věnované romské tématice. Kapitola je rozdělena na tři části, ve kterých popisuji postavení, způsob života Romek a proměnu jejich statusů a rolí ve třech obdobích jejich života.

5.1 Děvčátko a dívka (*Čhajori – čhaj*)

Děti představují pro romskou rodinu, ať je chudá nebo bohatá, to největší štěstí a tu největší hodnotu (Davidová 1995: 107).

Podle Šebkové (1996: 52), bylo v romských rodinách vždy žádoucí, mít co nejvíce mužských potomků. Alespoň pokud jde o prvorozené dítě, byl podle Žigové (1996: 66) více preferován chlapec. Důvodem byla skutečnost, že syn přinášel rodině, poměrně dříve než dcera, užitek. A to jako po finanční stránce, tak i po stránce ochrany rodiny. Navíc syn přivedl do rodiny manželku, která disponovala nejenom věnem, ale představovala pro rodinu další pomocnou sílu. Naproti tomu narození děvčátka bylo žádoucí hlavně ze strany matky, jelikož když dcera povyrostla, mohla matce pomáhat s péčí o mladší sourozence a o domácnost (Žigová, tamtéž). Podle Davidové (1995: 104) se narození dcery mnohdy stávalo příčinou nesvárů a špatného chování muže vůči ženě, jelikož on preferoval syna.

Romské děti, ať děvčátka, či chlapi byly neustále zahrnovány láskou od všech osob, se kterými se každodenně setkávaly při volném pohybu v osadě (Říčan 1998: 103). V prostředí tradiční romské komunity se na výchově dětí nepodíleli pouze rodiče, ale i všichni ostatní příbuzní, žijící v takřka těsné blízkosti (Žlnayová 1996: 35). Díky této blízkosti byly děti neustále s někým v kontaktu, byly zapojovány do her, mluvení, zpívání a tance. Nikdy nebyly samy, díky čemuž se cítily být milovány (Demeter in Hübschmannová 2002: 117). Podle Žlnayové (1996: 37) byly děti vychovávány k samostatnosti a odpovědnosti a byly málokdy fyzicky trestány.

Zatímco synové se učili řemeslu nebo hraní na hudební nástroje, prioritou dcer byla péče o domácnost. Prameny se shodují na tom, že již přibližně od šesti let věku musely plnit úkoly spojené s péčí o sourozence a domácnost, a pomáhat tak matce, která chodila vypomáhat selkám z vesnice, aby tak obstarala potraviny pro rodinu (Žlnayová 1996: 35; Šamková 1996: 73; Horváthová 2002: 25).

Dívky nebyly podporovány v učení nebo školních aktivitách jelikož na ně kvůli starostem o domácnost neměly čas (Šamková 1996: 73). Práce v domácnosti byla pro dívky mnohem důležitější, protože se tak připravovaly na budoucí roli nevěsty a matky.

Období dospívání, většinou s příchodem první menstruace, s sebou přináší v životě Romek mnohé změny. Z malého děvčátka se stává dívka, později žena. Tato změna statusu s sebou přináší i změnu v očekávaném chování. Zatím co malé děvčátko se mohlo volně pohybovat po osadě, dospívající dívka se sama, bez doprovodu někoho z rodiny, po venku pohybovat nemohla. Očekávalo se od ní, že se bude chovat tak, aby si udržela svoji počestnost a neudělala rodině ostudu - *ladž*. Na to měl za úkol dohlížet její bratr, nebo bratři (Šebková 1996: 54).

Jak uvádí Říčan, (1998: 104), dětství romských dětí končí o něco dříve, než dětství dětí neromských. Jako důvod tohoto dřívějšího dospívání zmiňuje biologický faktor, kterým je časnější příchod puberty a sociální faktor, kterým je skutečnost, že romské děti jsou dříve zapojovány do aktivit dospělých členů komunity.

Romské dívky začínaly s partnerským a sexuálním životem relativně brzy. Nebylo výjimkou, že třinácti nebo čtrnáctileté dívky již byly vdané a měly potomky (Davidová 1995: 105). Příčinou však mohl být i tlak rodiny, která se jim co nejdříve snažila najít partnera, protože jak píše Zeman (2006: 74) osmnáctiletá dívka byla Romy považována již za starou.

5.2 Nevěsta a matka (*Bori – daj*)

Důležitým mezníkem v životě Romek bylo období výběru partnera a založení rodiny. O výběru partnera rozhodovali rodiče. Byla to záležitost, ke které mohla říci svůj názor i matka dívky. Otec k matčinu návrhu mohl a nemusel přihlídnout (Žlnayová 1996: 37). Výběr partnera v tradičním romském společenství endogamně omezený. Endogamie v partnerství je připisována i olašským Romům, kteří si tímto způsobem jsou schopni dodnes udržovat majetek v rámci své skupiny Podle Zemana (2006: 75) bylo u olašských Romů zvykem, získávat ženu do rodiny koupí. V některých případech k dohodě došlo, když ještě dívka byla malá.

Někdy se však stávalo, že se dívka zamilovala do někoho jiného, a rodiče odmítali jejich sňatek povolit. Pokud s milovaným chlapcem, i přes zákaz rodičů přišla

o „pocitivost“ a otěhotněla, nakonec rodiče byli nuceni ke sňatku svolit. Rodiny mladého páru uspořádaly zásnuby, v romské terminologii tzv. *mangavipen*, po kterých se mladá nevěsta neboli *terňi bori*, zpravidla nastěhovala do domácnosti ženicha. Z důvodu nízkého věku manželů, civilní sňatek, tzv. *bijav*, proběhl až o několik let později. Tyto mladé rodiny obvykle žily společně s rodiči nevěsty, nebo ženicha, až do narození druhého nebo třetího dítěte. Pak teprve se rodina osamostatnila (Davidová 1995: 106 - 114).

Během těchto prvních let soužití s rodiči, se mladá nevěsta, vlivem tchyně, nebo matky, proměňovala v ženu a matku. Jelikož se vdávala tak brzy, v tomto období získávala zkušenosti, které nestihla získat ve své původní rodině. Učila se vařit a obstarávat domácnost, tak jak na to byli zvyklí v rodině jejího manžela. Toto období bylo mnohdy pro mladou nevěstu hodně náročné, neboť v hierarchii rodiny zaujímal až poslední místo. Její postavení se ale postupně měnilo a upevňovalo s příchodem většího počtu dětí, kdy se mladá rodina osamostatnila a z nevěsty - *bori* se stala žena, matka - *daj*, hospodyně a později tchyně, pro ženy jejích synů (Žlnayová 1996: 26 - 31).

Záležitosti ženy - matky byly jasně oddělené od záležitostí muže – otce. Podle Horváthové (2002: 25), v některých romských skupinách žena měla mimo péči o děti, domácnost a vaření na starost i obživu celé rodiny, včetně obstarání jídla. Starostí muže bylo vydělávat peníze.

Žena měla právo rozhodovat o všem, co se týkalo domácnosti, muž jí dával všechny peníze, které vydělal. To byla jeho jediná starost (Žlnayová 1996: 31). I přes to, že žena nesla břímě „budoucnosti rodu“ – vychovávala děti, vůdcem rodiny, garantem její cti a tím, kdo měl rozhodné slovo v rodině, byl muž (Horváthová 2002: 25).

Žena musela být muži poslušnou a věrnou manželkou a respektovat všechna pravidla daná romskou společností. „*Muž může dělat, co se mu zlíbí, může své ženě být i nevěrný, může ji bít nebo ji dokonce i opustit*“ (Davidová 1995: 105).

„*Muršes šaj jel šel piraňa, aľe romňi hin les ča jekh. – Muž může mít sto milenek, ale ženu jedinou*“ (Horváthová 2002: 25). Toto přísloví jasně dokazuje, že nevěra ze strany romských mužů nebyla výjimkou a byla dokonce i tolerována. Naopak nevěra ze strany ženy, byla brána za něco neospravedlnitelného a nepřipustného (Řičan: 46). Pokud se prokázalo, že žena muži byla nevěrná, muž měl právo opustit ji.

V případě, že ji z nějakého důvodu opustit nechtěl, například kvůli dětem, velice tvrdě ji potrestal výpraskem, nebo jí ostříhal vlasy. (Žlnayová 1996: 38). Prameny se shodují na tom, že fyzické násilí u Romů nebylo ničím neobvyklým.

Podle Žlnayové (1996), se každá romská žena během svého života setká s násilím ze strany muže. Příčinou toho, že muž ženu zbije, může být například právě nevěra, nebo žárlivost, která je brána jako projev lásky.

„Keď ma moj muž nebije, viem, že ma nemá rád“ (Ilona Lacková in Žlnayová, tamtéž).

Podle romské tradice, si partneři, kteří stvrdili svůj manželský svazek, ať oficiálním, nebo tradičním romským obřadem, měli zůstat věrni a žít spolu celý život (Žlnayová 1996: 36). I když se občas v manželství vyskytla nevěra a neshody, rozvody se v tradiční romské společnosti nevyskytovaly (Davidová 1995: 104). Podle Žlnayové se partneři mohli rozejít pouze v případě, že nemohli mít děti. Bezdětnost byla vždy svalována na ženu, a proto mohl muž neplodnou ženu opustit.

„Většina (...) mladých provdaných dívek měla (...) brzy dítě, protože by bylo hanbou, kdyby v opačném případě prokázala svoji neplodnost“ (Davidová 1995: 105).

Naopak, když byla žena těhotná, dostávalo se jí v romské společnosti velké pozornosti. Děti totiž byly a jsou pro Romy nejvyšší hodnotou přímo darem. Proto je mateřství vnímáno velice kladně. *„Žena je jako strom, který má rodit každým rokem“* (Davidová 1995: 106).

O těhotnou ženu pečovala celá rodina, která jí dopřávala všechno, na co měla jen pomyšlení. *„V těhotenství se zkrátka všechno točilo kolem mne, jen aby se děťátko narodilo zdravé a pěkné“* (Bajgerová 1996: 98).

S těhotenstvím Romek vždy bylo spojeno mnoho mýtů a pověr, které musely dodržovat, aby se jim narodilo pěkné a zdravé dítě.

5.3 Tchyně a babička (*Sasuj – baba*)

Matce se dostává větší úcty a její postavení stoupá s počtem vychovaných dětí. Když se z nevěsty stane matka a její děti dospějí, s příchodem synovy nevěsty *„přebírá úlohu sasvi – tchyně, čímž se rodinný koloběh završuje“* (Žlnayová 1996: 40).

Jak jsem již uvedla, tchyně měla důležitou úlohu, jelikož učila nově příchozího člena - nevěstu, jak to chodí v její domácnosti. Později, po narození dětí, se uplatnila při jejich hlídání, jako babička neboli *baba* a dobrá rádkyně.

Zároveň byla však stále matkou svým dospělým dětem, které u ní „*našly vždy pochopení, útěchu a odpuštění*“ (Žlnayová 1996: 37).

„*Šun le phuren, bo chale buter maro sar tu. - Poslouchej staré lidi, protože snědli víc chleba než ty*“ (Horváthová 2002: 24).

Staří lidé byli mezi Romy považováni za nositele moudrosti a zkušeností a proto se (hlavně muži) vždy těšili velké úctě. Obecně se věřilo, že některé staré ženy se umí a mohou spojit s nadpřirozenými silami. Žena, která se věnovala sběru léčivých bylin, účastnila se porodů a uměla čarovat, byla považována za vědmu a v romské terminologii byla nazývána *phuri daj*, neboli stařenka (Horváthová, tamtéž). Podle Davidové (1995: 101) měla tato žena nejvyšší autoritou mezi ženami v osadě.

6 Výzkumné šetření

V této části práce představuji metody, které jsem zvolila a používala při přípravě a samotné realizaci svého výzkumu. Popisuji jednotlivé fáze terénního výzkumu, které doplňuji popisem vlastního výzkumného postupu, od přípravné práce, přes samotný sběr dat až po jejich vyhodnocování. Zmiňuji také aspekty, které se mého výzkumu týkají nebo do něj určitou měrou zasáhly, jako je například sebereflexe ve výzkumu, etika výzkumu nebo bariéry týkající se výzkumného šetření.

6.1 Kvalitativní výzkum

Sociální a kulturní antropologie je sice disciplínou sociologie, avšak tyto vědy se odlišují formou výzkumu. Zatímco sociologie využívá kvantitativní výzkum, sociální a kulturní antropologie staví na výzkumu kvalitativním, jehož hlavní metodou šetření je dotazník, základní antropologickou, a tedy i kvalitativní metodou pro získávání informací, je terénní výzkum a s ním spojené další výzkumné metody. Kvalitativní šetření umožňuje výzkumníkovi získat velké množství dat od malého počtu informátorů. Analýzou takto získaných dat se výzkumník dostává více „pod pokličku“ zkoumaného prostředí a lépe se tak může přiblížit, pochopit a interpretovat zkoumané jedince. To je velkou výhodou kvalitativního přístupu, oproti již zmíněnému přístupu kvantitativnímu, který naopak staví na omezeném množství dat od velkého počtu informátorů.

Hlavními prvky kvalitativního šetření jsou podle Strausse a Corbinové (1999: 12) data, metody, kterými data analyzujeme a interpretujeme a zprávy o výsledku výzkumu ať již v písemné, nebo mluvené podobě.

Stěžejní částí celého výzkumného šetření je bezesporu výzkumný plán, resp. výzkumný projekt. Je to jakási výzkumníkem načrtnutá kostra, od níž by se měl odvíjet celý výzkum. Miovský (2006: 87-88) uvádí, že tento tzv. „*ideový plán výzkumu*“ je jakousi lávkou, která spojuje myšlenku výzkumníka a praktické uskutečnění výzkumného šetření a měl by se skládat z těchto částí:

- specifikace výzkumného problému a zdůvodnění smyslu a významu jeho řešení,
- položení jedné nebo více výzkumných otázek,
- popis teoretických východisek výzkumu,
- volba výzkumného vzorku a metod získávání dat,

- volba metod zpracování a analýzy dat,
- časový plán.

Takovýto výzkumný plán jsem vytvářela i já a s ním jsem vstupovala do terénu.

Základním krokem při plánování výzkumu je výběr tématu a specifikace výzkumného problému, jenž mě jako výzkumníka nutí opět se zamyslet nad důvodem volby mého tématu. Jak zmiňuji již v úvodu práce, jedním z důvodů volby tématu o postavení romských žen v rodině, je snaha o porozumění a pochopení specifik života romských žen. Právě ony jsou ty, které vychovávají své potomky. A pokud my budeme schopni porozumět jim, pracovat s nimi, pomáhat jim, motivovat je, dodávat jim sebedůvěru a povědomí o tom, co jim život v majoritní společnosti při troše snahy může nabídnout, ony budou schopny tuto zkušenost předávat dál svým dětem, také je učit a motivovat. Zároveň také chápu, že romské ženy mají v naší společnosti nelehké postavení. Ať již díky svému genderovému statusu, etnické příslušnosti, horšímu sociálnímu postavení, ze kterého vycházejí, nebo díky mateřství. Byla bych ráda, kdyby tato práce pomohla nabourat alespoň některé z těchto sociálních stigmat romských žen.

Po výběru tématu a specifikaci výzkumného problému je třeba určit si výzkumnou otázku nebo otázky, a klíčové koncepty, jenž tvoří podstatu výzkumného plánu.

Výzkumná otázka by být položena jasně a srozumitelně, ve formě tázací věty a v souladu s cílem výzkumu a výzkumným problémem (Švaříčeka a Šed'ová 2007: 69).

Moje výzkumná otázka zní: *Jaké je postavení romské ženy v rodině?* Svůj výzkum dělím do několika základních okruhů, a to: Postavení a autonomie romské ženy v rodině, Vedení domácnosti, Partnerský život, Plánování a výchova dětí, Práce, Hospodaření s penězi, Koníčky a životní styl a Životní hodnoty a cíle a snažím se zjistit, jak se v těchto okruzích mé informátorky vidí. Nesnažím vyhledávat a identifikovat tradice jako takové, mým cílem je popsat, jak to mají ženy v romské rodině v současnosti. Avšak pro srovnání samozřejmě využiji etnografické literatury, abych porovнала, na kolik se mé zjištění liší od tradičního pojetí. Z čehož mi vyvstává další otázka: *Jak se současné postavení romské ženy v rodině liší od tradičního pojetí?*

Již předem je jasné, že na mé výzkumné otázky nelze odpovědět jednou nebo dvěma větami. Odpovědí na ní bude především vyhodnocení nasbíraných dat, ale také průběh celého výzkumu a jeho popis. A to v tom smyslu, že nejen výpovědi mých

informátorů, ale i popis toho, co jsem v terénu zažila nebo viděla je v tomto tématu vypovídající.

Jak dále uvádí Švaříček a Šed'ová, výzkumná otázka by měla být dostatečně široká, abychom nevytlačili důležité fragmenty z analýzy. Během všech fází výzkumu výzkumnou otázku stále prověřujeme a mnohdy se také může stát, že je třeba ji přeformulovat nebo zúžit natolik, aby byla v souladu s našimi daty (2007: 69).

Dalším důležitým krokem v plánování výzkumu je výběr vzorku zkoumaných případů. Cílem vzorkování v kvalitativním výzkumu je vybrat vhodný vzorek, který dostatečně reprezentuje náš výzkumný problém (Švaříček a Šed'ová 2007: 72).

Miovský (2006: 127) tvrdí, že zatímco v rámci kvantitativního šetření je třeba využívat pravděpodobnostních metod výběru vzorku, založených na principu znáhodnění, které zajišťuje reprezentativnost vzorku, v rámci kvalitativního šetření je vhodné používat tzv. „nepravděpodobnostní metody výběru vzorku“, přičemž se nevylučuje kombinace obou variant. Podle Miovského v kvalitativním přístupu není metoda výběru vzorku pevně určena dopředu a výzkumník ji v průběhu šetření může dle potřeby měnit, nebo kombinovat s dalšími metodami. Důležité však je, zvolit správně metodu ve prospěch cíle výzkumu, a dosáhnout tzv. „saturace dat“¹⁰.

Aby byl výzkum důvěryhodný, je třeba pečlivě vybrat účastníky výzkumu. Ti by měli mít zažitou zkušenost s jevem, který zkoumáme. Svůj výběr bychom měli dostatečně jasně vysvětlit (Švaříček a Šed'ová 2007: 34).

Miovský (2006) uvádí souhrn metod vzorkování takto:

Pravděpodobnostní metody vzorkování:

- prostý náhodný výběr,
- stratifikovaný náhodný výběr,
- kvótový náhodný výběr a další.

Nepravděpodobnostní metody vzorkování:

- totální výběr
- výběr technikou sněhové koule

---

¹⁰ Dosažení teoretické nasycenosti (Glaser a Straus in Disman 2000: 115). Teoretické nasycenosti je dosaženo ve chvíli, kdy nám další noví informátoři již nepřinášejí žádné nové a nepředpokládané informace.

- samosběr
- příležitostný výběr
- záměrný (účelový výběr),
  - prostý záměrný (účelový) výběr,
  - stratifikovaný záměrný (účelový) výběr,
  - kvótový záměrný (účelový) výběr.

Miovský (tamtéž) dále uvádí, že specifikace výzkumných metod a volba vzorku je mnohdy problematická, jelikož během realizace mohou nastat zásadní problémy a změny. To se stalo i v mém případě.

Pro svůj výzkum jsem si původně vybrala skupinu romských žen, žijících v okrese Ústí nad Orlicí a to proto, že z tohoto okresu pocházím. Mohly být různé věkové kategorie, hlavní podmínkou bylo, aby měly alespoň jedno dítě a žily společně s dětmi a svým partnerem v jedné domácnosti. Neměly být obyvatelkami žádného azylového zařízení, neměly být samoživitelky, a to z důvodu, že tyto skutečnosti určitou měrou ovlivňují jejich prožívání, cítění, pohled na život a samotný styl života. Mohly by být například zklamané špatnými životními zkušenostmi, nevydařenými vztahy nebo špatnou životní situací. Od jedné známé jsem dostala kontakt na pracovníci, která v Ústí nad Orlicí pracuje s Romy. Začala jsem s ní a poté sama na její doporučení, chodit do terénu. Po sesbírání prvních dat jsem si ale uvědomila, že toto prostředí je vyloučenou lokalitou, což v tu chvíli zcela měnilo rámec mého výzkumu, jelikož role žen v tomto vyloučeném prostředí je specifická a poznamenaná životem v chudobě.

Byla jsem tedy nucena přehodnotit výběr vzorku. Vrátila jsem se na začátek výzkumu, kdy jsem dělala rozhovor s jednou pracující Romkou z Letohradu. Byl to vůbec můj první rozhovor, načež se ukázalo, že kontakt s ní byl i přínosný. Znovu jsem ji navštívila, abych ji požádala o další kontakty na Romky, které zná a o kterých si myslí, že by byly ochotné se mnou provést rozhovor. Tak jsem se postupně dostala k její sestřenicí a několika dalším ženám, které byly ochotné poskytnout mi svůj čas. Z nich jsem vybírala romské ženy, které mají alespoň jedno dítě, žijí v úplné romské rodině, tedy nejsou samoživitelky, nejsou v azylovém domě a nežijí se svou rodinou ve vyloučené lokalitě. Jak jsem již uvedla, předpokládala jsem totiž, že ženy, které nežijí v úplné rodině, nebo jsou např. v krizové situaci a musí využívat azylového zařízení, by byly příliš ovlivněny svojí životní situací a jejich výpovědi by mohly být zkreslené nebo ovlivněné negativními emocemi apod. Jak jsem

uvedla v kapitole o romské rodině, že dle Možného (2008) je základním určujícím znakem rodiny svazek krve, vybírala jsem podle toho informátorky, které žijí v domácnosti s partnerem a alespoň jedním společným dítětem.

K výběru jsem používala nepravděpodobnostní techniku sněhové koule, nebo také „snowball sampling“, kterou jsem kombinovala s prostým účelovým výběrem dle Miovského (2006: 131). (Hendl (2005: 154) popisuje techniku sněhové koule jako volbu *„dalších případů na základě doporučení již zkoumaných jedinců, vhodná pro interview.“*

Disman (2000: 114) tvrdí, že je to technika pro identifikaci populace a ne pro získání reprezentativního vzorku. Já jsem tímto způsobem získávala kontakty na určitou skupinu romských žen ze dvou malých měst v okrese Ústí nad Orlicí, a z této skupiny jsem podle svých vlastních kritérií vybírala vhodné informátorky pro můj výzkum.

Hlavními prvky kvalitativního šetření jsou podle Strausse a Corbinové (1999: 12) data, metody, kterými data analyzujeme a interpretujeme a zprávy o výsledku výzkumu ať již v písemné, nebo mluvené podobě.

Základní antropologickou, a tedy i kvalitativní metodou pro získávání informací, je terénní výzkum a s ním spojené další výzkumné metody. Kvalitativní šetření umožňuje výzkumníkovi získat velké množství dat od malého počtu informátorů. Analýzou takto získaných dat se výzkumník dostává více „pod pokličku“ zkoumaného prostředí a lépe se tak může přiblížit, pochopit a interpretovat zkoumané jedince. To je velikou výhodou kvalitativního přístupu, oproti již zmíněnému přístupu kvantitativnímu, který naopak staví na omezeném množství dat od velkého počtu informátorů.

Miovský (2006) hovoří o těchto metodách získávání kvalitativních dat:

- Pozorování,
- rozhovor,
- skupinové interview a ohniskové skupiny,
- kvalifikovaný odhad,
- studium dokumentů.

Ze skupiny metod sběru kvalitativních dat, které se nabízí, jsem pro svůj výzkum zvolila metodu rozhovoru v kombinaci s pozorováním a psaním poznámek.

Metoda rozhovoru neboli interview, je podle Miovského (2006: 155) nejnáročnější, ale současně nejpřínosnější metodou k sběru dat. V kombinaci se schopností pozorování může výzkumník z interview vytěžit co možná nejvíc. Pojmem interview ve smyslu výzkumné metody, chápeme rozhovor, který je realizován v souladu s cílem výzkumného šetření. Jeho aktéry jsou zpravidla tazatel, (výzkumník) a jeden až tři informátoři. S více než třemi informátory můžeme realizovat tzv. skupinové interview nebo ohniskovou skupinu.

Rozhovor může výzkumník provádět i bez spojení s pozorováním a to pomocí telefonu, počítače a dalších telekomunikačních zařízení. V dnešní době je běžné využití různých komunikačních programů a aplikací, jako např. Skype, díky kterému může výzkumník provádět nejen hovory, ale i videohovory. Nevýhodou rozhovoru bez možnosti pozorování je, že výzkumníkovi uniká informátorova gestikulace, výraz obličeje nebo okolnosti, během kterých s ním informátor hovoří. Výzkumník se tak může orientovat pouze na obsah rozhovoru a tón řeči, podle kterého pozná, jak je jeho informátor naladěn, které otázky mu jsou příjemné a které nikoli. Sama jsem jeden takový telefonický rozhovor během výzkumu absolvovala. Nevýhodou ale bylo, že se okolnosti seběhly velice rychle a já si nestačila zjistit, jak nastavit nahrávání hovoru na použitém mobilním telefonu. Musela jsem tedy pohotově využít své polostrukturované osnovy, kterou jsem používala jako oporu u každého rozhovoru, jako záznamového archu, což značně zredukovalo obsah sdělení mé informátorky z celých souvětí pouze na krátké věty a poznámky. Osobní rozhovor se mi s informátorkou již nepovedlo domluvit.

Jak uvádí Miovský (2006: 156), tzv. telefonní interview je tedy vhodnější volit v případě krátkých a tematicky strukturovaných rozhovorů. Miovský dále hovoří o těchto typech rozhovoru:

- nestrukturovaný rozhovor,
- polostrukturovaný rozhovor,
- strukturovaný rozhovor.

Pro svůj výzkum jsem zvolila typ polostrukturovaného rozhovoru. Měla jsem připravené okruhy otázek a u nich ponechané volné místo na případné poznámky. Dalo by se říci osnovu, která sloužila zároveň, jako záznamový arch. K vypracování této osnovy jsem použila myšlenkovou mapu, kterou mi doporučil vypracovat vedoucí diplomové práce. Měla podobu jakéhosi vývojového diagramu, který zobrazoval

jednotlivé tematické okruhy včetně klíčových otázek a vztahy mezi nimi. Tato metoda se mi osvědčila, už jen z toho důvodu, že jsem nebyla tolik svázána přímo vytvořenými a systematicky řazenými otázkami, jak je tomu ve strukturovaném rozhovoru a zároveň jsem se mohla spolehnout, že se nezapomenu na některá témata zeptat. Velkou výhodou polostrukturovaného rozhovoru pro mě byla skutečnost, že pokud mne během rozhovoru napadla nějaká otázka k rozšíření nebo upřesnění tématu, mohla jsem ji klidně položit, aniž bych tím narušila kontinuitu rozhovoru. O tomto hovoří i Hendl (2005: 174), když říká, že výzkumník má díky tomuto způsobu dotazování možnost formulovat otázku podle dané situace a zároveň mu tento způsob pomáhá udržet zaměření rozhovoru.

Další metodou, kterou jsem se snažila využít, byla metoda zúčastněného pozorování. Již při tvorbě výzkumného projektu jsem předpokládala, že při výzkumu využiji této metody. Během realizace výzkumu se ale ukázalo, že je to značně nemožné, jelikož jsem do terénu vstupovala pouze nárazově a netrávila jsem zde delší dobu, což je pro výzkum podle mého názoru zásadní. Metoda zúčastněného pozorování je hlavní metodou antropologického výzkumu a přináší informace především z každodenní interakce, než z formálních rozhovorů.

Murphy (2008:219) ji popisuje takto: Při zúčastněném pozorování se antropolog pohybuje v terénu, pozoruje dění kolem sebe, zapojuje se do běžných činností a hovoří s lidmi, které potkává. Ptá se jich na věci, které mu nejsou jasné. Jak ale dále Murphy uvádí, výzkum v komplexních společnostech pomocí zúčastněného pozorování však může přinést řadu problémů. Nedá se totiž předpokládat homogenita námi vybrané skupiny. Ty mohou být protkány mnoha hlubokými rozdíly, z nichž každý produkuje svou vlastní subkulturu. Tato heterogenita soudobé společnosti nutí antropology k užívání výzkumnických a statistických technik, které využívá sociologie. Metody se tedy stávají podobné metodám sociologickým. Antropologové se však od sociologů diferencují holistickým přístupem a snahou prozkoumat celostní způsob života vybrané skupiny nebo podskupiny (Murphy 2008: 222).

I v mém případě se ukázalo, že Romové nejsou homogenní skupinou, a jejich subetnické skupiny a také socio-ekonomické postavení se v různých oblastech i rodinách liší. Vliv na to může mít samozřejmě geografický faktor, ale hlavně tlak okolní společnosti, ve které žijí. Jak jsem již uvedla v kapitole o výběru vzorku, na socio-ekonomickou heterogenitu Romů jsem narazila hned při realizaci

předvýzkumu, kdy jsem dělala rozhovory s několika romskými ženami z Ústí nad Orlicí, které leží v Pardubickém kraji. Všechny moje informátorky měly kořeny na Slovensku a patřily do subetnické skupiny tzv. Rumungurů. Předpokládala jsem tedy, že je to skupina značně homogenní. Avšak po provedení rozhovorů a analýze sesbíraného materiálu jsem si uvědomila, že některé tyto ženy jsou velice ovlivněny prostředím vyloučené lokality¹¹, ve kterém žijí. Tato skutečnost mě donutila změnit výzkumný terén. Za novými informátorkami jsem vyrážela do terénu v Letohradu a Žamberku, o čemž budu blíže hovořit v následujícím textu.

Jako výzkumný design jsem si vybrala tzv. Zakotvenou teorii a s ní spojenou analýzu dat, která je nejužívanějším kvalitativním přístupem. Možná i z toho důvodu, že v literatuře týkající se kvalitativního výzkumu často zmiňována a jak uvádí Švaříček a Šedřová (2007: 84), prošla mnoha změnami, díky kterým se rozštěpila do několika způsobů provedení. Tento přístup vznikl v šedesátých letech 20. století a jejími původci jsou Barney Glaser a Anselm Strauss. Zakotvená teorie je souborem přesně daných induktivních postupů, vhodných k realizaci kvalitativního výzkumu, jehož výsledkem je vytvoření teorie. Strauss a Corbinová (1990 in Švaříček a Šedřová: 84) ji popisují, jako systematické shromažďování údajů o zkoumaném jevu a jejich následnou analýzu.

6.2 Výzkumný terén

Přívratský (2010: 61) uvádí, že zájmem sociální a kulturní antropologie je studium rozmanitosti člověka a snaha pochopit kulturu a společnost „těch druhých“¹² a to i těch, kteří jsou součástí naší vlastní společnosti. Jak uvádí Eriksen (2008), od šedesátých let dvacátého století antropologové z různých pohnutek začali praktikovat své terénní bádání i ve své vlastní nebo nedaleké společnosti. O praktikování antropologického výzkumu ve známém nebo alespoň částečně známém prostředí, hovoří Eriksen jako o „*antropologii v domácím prostředí*“. Výzkumník v tomto případě nemusí překonávat nijak velké jazykové a kulturní bariéry, kterým by musel čelit v kulturně vzdáleném prostředí, avšak je třeba, aby se vyvaroval jevu, který Eriksen nazývá „*slepotou v domácím prostředí*“. Ta vzniká v případě, kdy výzkumník v prostředí kulturně blízkém považuje některé jedinečné skutečnosti jako samozřejmé

---

¹¹ Ústí nad Orlicí patří mezi vyloučené lokality v Pardubickém kraji. Viz mapa vyloučených lokalit. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/int_par.html>.

¹² Podle Květiny (2003:334), jsou těmi druhými myšleni všichni ti, jejichž kulturní vzorce a normy se odlišují od našich, čímž nám zprostředkovaně pomáhají vymezit naši vlastní kulturní identitu.

a jasné (Eriksen 2008: 45-46). Díky tomu může tyto skutečnosti přehlížet, což může zkreslit výsledky výzkumného šetření.

Britský sociální antropolog Antony Cohen k tématu obrácení antropologie k vlastní nebo blízké kultuře tvrdí, že „antropologie je impotentní a triviální, pokud není schopna objasnit složitost vlastních národních kontextů“ (Cohen in Van Ginkel 1998: 253).

Romové jsou součástí naší společnosti, díky čemuž pro mě právě jazyk při výzkumu nebyl výraznou překážkou. Většina Romů u nás hovoří česky, slovensky, nebo těmito jazyky v kombinaci s romštinou.¹³ Ta pro mě překážkou také nebyla, protože jsem v bakalářském studiu absolvovala čtyři semestry romštiny. Myslím, že díky tomu, jsem se zkoumaným osobám jevila důvěryhodnou, protože jsem prokázala znalost jejich jazyka a zájem o jejich styl života a kulturu. Slepota v domácím prostředí však v mém případě rozhodně nehrozila, jelikož i přes to, že jsou Romové součástí naší společnosti, uchovávají si stále ještě vlastní specifika a vlastní identitu. Naopak pro mě byly některé skutečnosti nové, zajímavé a přínosné.

Jak jsem již uvedla v předchozím textu, ve vyloučené lokalitě v Ústí nad Orlicí jsem výzkumu zanechala a díky jedné z mých vůbec prvních informátorek jsem začala hledat další informátorky jinde. Konkrétně to bylo v malých městech, Letohradu, Žamberku a jejich blízkém okolí.

Žamberk je město ve východních Čechách, ležící v Pardubickém kraji, v okrese Ústí nad Orlicí. Od Ústí nad Orlicí je vzdálen přibližně dvacet kilometrů. Má přibližně šest tisíc sto obyvatel. Podobně je na tom Letohrad, který je vzdálen od Ústí nad Orlicí přibližně dvanáct kilometrů a má přibližně šest tisíc tři sta obyvatel. Obě tato města leží od sebe ve vzdálenosti asi sedm až osm kilometrů. Pokud mi je známo, v této oblasti nedochází k prostorové segregaci Romů. Ti jsou zde většinou integrováni. Všichni informátoři, se kterými jsem hovořila, bydleli v obecních bytech, avšak od nich jsem se dověděla, že někteří Romové zde žijí i ve vlastních domcích a minimum též na ubytovně. V této oblasti pomáhá občanské sdružení CEMA Žamberk a také Charita Letohrad. Jak jsem již uvedla v předchozím textu, Žamberk, jako obec s rozšířenou působností zřizuje funkci romského poradce, který pomáhá výkonu práv

---

¹³ Viz. Příloha č. 1: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2001 – romština jako mateřský jazyk. Podle Zprávy o stavu romské menšiny v České republice za rok 2013 (s. 46), romštinu, jako mateřský jazyk, ať už samostatně, nebo v kombinaci s jiným jazykem, uvedlo celkem 41.087 jedinců.

příslušníků romské menšiny. Pardubický kraj ve městě zřizuje Speciální střední školu a základní školu Žamberk, kterou navštěvuje většina romských dětí ze Žamberku, Letohradu a okolí.

Výzkumné šetření jsem prováděla s přestávkou, během období od jara 2013 (předvýzkum) do podzimu 2015, přičemž většinu rozhovorů v této oblasti jsem uskutečnila během jara 2014.

6.3 Průběh výzkumu, sebereflexe a etická stránka výzkumu

Jak jsem již uvedla, z oblasti, kde jsem prováděla výzkum, pocházím a také zde bydlím. To bylo pro mě neskutečnou výhodou, jak časovou, tak i finanční. Mohla jsem si tak domluvit schůzku dá se říci z hodiny na hodinu, nebo jen tak vyrazit do terénu a snažit se narazit na vhodné informátory.

Po získání doporučení od první informátorky, jsem kontaktovala a následně navštívila šest rodin, s jednou ženou jsem uskutečnila telefonický rozhovor a se dvěma jsem hovořila venku, u jejich domu. Na rozdíl od vyloučené lokality v Ústí nad Orlicí, kde jsem navštívila několik rodin a kde místní Romové obývali většinou staré činžovní domy s rozdupaným trávníkem v okolí, kde jsem se na chodbách domů, skoro až bála, jsem se v prostředí mimo vyloučenou lokalitu cítila o poznání klidněji. To je můj subjektivní pocit, ale je faktem, že se jednalo vždy o jednotlivé byty, v jednom případě dva obecní byty poblíž sebe, rozhodně nešlo o lokalitu, kde by byli koncentrováni lidé s nízkým sociálním statusem.

Prostředí bytů mých informátorů, které jsem měla možnost vidět a navštívit, spojovalo to, že šlo o staré, většinou nerekonstruované byty. Vždy jsem byla uvedena do kuchyně, spojené s jídelnou popř. s obývacím pokojem. Nazývala bych to společnými prostory. Místností dominoval zpravidla stůl, rohová lavice nebo několik židlí a kuchyňská linka, někdy i pohovka. Ve všech bytech na zdech visely obrázky různých motivů, a pokud se mezi výzdobou vyskytovaly květiny, většinou byly umělé. Ve většině příbytků jsem se setkala s náboženskými symboly – obrázky a soškami Panny Marie nebo Ježíše Krista, což mě vždy vedlo i k tázání se na téma religiozity u mých informátorek. Pokaždé mi bylo nabídnuto pohoštění, ve formě kávy nebo čaje a sušenek, jedna informátorka kvůli mně upekla dokonce bábovku.

Při vstupu do terénu jsem se vždy představila, jako studentka, která má zájem o život romské ženy a předpokládala jsem, že jako k ženě ke mně budou informátorky více otevřené, což se ve většině případů stalo. Zpočátku rozhovorů vždy byla cítit nejistota na obou stranách. Jedna informátorka se mě během rozhovoru dokonce ptala, zda neřekla „*blbej názor*“, na což jsem jí odpověděla, že žádný názor není špatný ani dobrý, protože záleží na úhlu pohledu člověka, a mně záleží na tom, znát právě její názor, který je pro mě v každém případě přínosem. Po chvíli však bylo znát, že jsme já i informátorky zapoměly na přítomnost nahrávacího zařízení a komunikace byla uvolněnější. V terénu jsem se snažila chovat přirozeně. I přes to, že jsem již za své studium navštívila mnoho romských domácností, počítala jsem s tím, že mě stejně mohou určité věci překvapit a že mě samozřejmě budou stíhat i předsudky, které máme všichni a se kterými se snažím pracovat a vyhnout se jim. Přístup informátorek ke mně se mi jevil jako kladný, hovořily přívětivým tónem většinou i po vypnutí diktafonu bylo stále o čem hovořit, i když už to mnohdy nebylo k tématu.

Jednou z důležitých součástí každého antropologického bádání je jeho etická stránka, jelikož výzkumník bere na sebe odpovědnost, týkající se obecných zásad výzkumu, zásad výzkumných prací, zásad zveřejňování poznatků a výsledků, zásad chování ke studujícím a spolupracovníkům apod. Každý antropolog by se měl tedy v první řadě řídit Etickým kodexem. U nás existuje Etický kodex České asociace pro sociální antropologii, který je ke stažení na stránkách www.casaonline.cz. Tento kodex vychází z Etického kodexu výzkumných pracovníků Americké asociace pro antropologii. Základní zásady etiky výzkumu by měli dodržovat všichni výzkumníci, nejen antropologové.

Zásadním krokem je získat tzv. informovaný nebo poučený souhlas od všech zkoumaných. Já osobně jsem se všem svým informátorkám představila, seznámila je se svým výzkumným záměrem a s tím, jak bude samotné dotazování probíhat. Sdělila jsem jim, že mají právo kdykoli ukončit svoji účast na výzkumu, poskytla jsem jim prostor na otázky a následně jsem se jich tázala, zda souhlasí, abych z rozhovoru pořídila audiovizuální záznam. Před započítím rozhovoru jsem zrekapitulovala, čeho a proč se účastní. V případě, že informátorka odmítla nahrávání rozhovoru, prováděla jsem jeho záznam písemně. Pokud informátorky s nahráváním souhlasily, spustila jsem nahrávání a ještě jednou jsem se tázala, zda všemu rozuměly a s nahráváním opravdu souhlasí.

Během celého výzkumu jsem si dávala pozor, abych svým zkoumaným nezatajila jakékoli zásadní informace týkající se výzkumu. V některých okamžicích výzkumu se může stát, že je třeba něčím informátorovi určitou skutečnost, aby neovlivnila jeho výpověď. Na konci výzkumu je však nutné, tuto skutečnost informátorovi ozřejmit a pokud možno vysvětlit důvody, které nás k tomu vedly. V mém případě takový podobný okamžik nastal a to, když se jedna informátorka zmínila o špatných sousedských vztazích v bytovém domě, kde bydlí. Nemohla jsem jí však říci, že jednou z obyvatel domu, se kterou měla také konflikt, je shodou okolností moje kamarádka. Obávala jsem se, že bych tím mezi námi vytvořila bariéru, že by se informátorka přede mnou uzavřela. Až po ukončení rozhovoru jsem připustila, že o sousedských problémech něco vím právě od této ženy. Jsem ale nestranným pozorovatelem a nechtěla jsem, aby tato skutečnost měla vliv náš rozhovor.

Je velice žádoucí, aby ve výzkumu byla zachována anonymita všech účastníků. Já jako výzkumník své informátorky znám a je mou povinností, po celou dobu zkoumání i nyní ve výzkumné zprávě, neprozradit čtenáři, resp. třetí straně jejich identitu. Proto je označuji souhrnným termínem informátorky, popřípadě fiktivním jménem.

6.4 Překážky ve výzkumu

Každý výzkumník se v terénu setkává s různými bariérami a problémy, se kterými se musí vyrovnávat a které musí řešit. I na mě taková úskalí ve výzkumu čekala. Ve dvou případech moje informátorky nesouhlasily s nahráváním, musela jsem tedy využít pouze papíru a tužky a dělat si zápisky. Ty jsem ihned po rozloučení doplnila o další poznatky a dojmy z rozhovoru.

Problémem, který jsem částečně předpokládala, byly změny toho, na čem jsme se původně s informátorkami domluvily. Stalo se například, že jedna informátorka ve sjednaný čas nebyla doma. Kontaktovala jsem ji tedy opakovaně a v tomto případě jsem ji již doma zastihla.

V jednom případě pro mě bylo obtížné najít, kde dotyčná informátorka bydlí. Dostala jsem doporučení na ženu, ke které se mám dostavit. Neměla jsem na ni telefonní kontakt, pouze popis, kde bydlí a čas kdy mám přijít. Na bytovém domě byl navíc nepopsaný zvonek. Nápomocen mi byl naštěstí muž, kterého jsem potkala

u dveří. Navedl mě přímo k bytu ženy. Ta už na mě čekala a prý jí nedošlo, že byt nebudu moci najít.

V dalším případě se mi stalo, že jsme byly s informátorkou domluveny na schůzce, avšak přibližně hodinu před schůzkou mi zavolala, že si nepřeje, abych za ní jezdila. Abych nepřišla o informace, byla jsem tedy nucena za jejího souhlasu celý rozhovor provést telefonicky.

Největší překážkou ale pro mě osobně bylo velice málo prostoru pro interakci, tzv. mezi čtyřma očima. Mé informátorky neměly zájem sejít se například ve městě, v restauraci a podobně, ale pozvaly mě k sobě domů. Důvody mohly být různé. Možná nejsou zvyklé chodit do restaurace, možná tu byla finanční překážka nebo domácí povinnosti a partnerské záležitosti, na každý pád domov byl jejich útočištěm, kde se ony cítily dobře a kam mě pozvaly jako hosta. Tím se mi vyřešil problém, že by se informátorky na setkání nedostavily. Věděla jsem ale, že nejlepší je schůzku si domluvit na dopoledne, když jsou starší děti ve škole, abychom měly na rozhovory větší klid. Stalo se ale, že informátorka neměla dopoledne čas a já musela dorazit až v odpoledních hodinách. Problém byl v tom, že když jsem k ní přišla, byla doma celá její rodina. Postupně se shromažďovali kolem nás a poslouchali. Její manžel se začal zapojovat do hovoru a to dokonce více než ona sama. Potom přišli na návštěvu i sousedé a informátorka je pozvala dál, což narušovalo jak průběh rozhovoru, tak i hloubku rozhovoru, do které bychom se podle mého názoru s informátorkou dostaly, kdybychom vedly prostý dialog. Z tohoto důvodu jsem ji musela navštívit znovu, abychom mohli realizovat rozhovor bez rušivých elementů. Informátorka při opakované návštěvě byla o mnoho sdílnější a zdála se mi i uvolněnější. A to možná proto, že my dvě jsme se neviděly poprvé a snad i proto, že jsme pro sebe měly více prostoru a nebyl přítomen nikdo další, před kým by se musela hlídat, jak odpoví na mé otázky.

Proto v případě, že se rozhovoru chtěli účastnit i ostatní členové rodiny, požádala jsem je o prostor pouze pro mě a informátorku. Tyto překážky jsem se naučila řešit díky zkušenostem z předvýzkumu, kdy se mi podobné situace stávaly. Informátorky rozhodně nebyly sdílné, pokud byl u rozhovoru přítomen jejich muž. V několika případech jsem svolila pouze k přítomnosti dcery nebo dcer informátorky.

Tyto překážky ve výzkumu, přicházející v naprosté většině ze strany informátorek, mě donutily k zamyšlení, zda jsem v terénu nepůsobila záporným dojmem. Avšak díky skutečnosti, že informátorky dobrovolně souhlasily s uskutečněním rozhovorů u nich doma, popřípadě k dalšímu setkání a během setkání se ke mně chovaly mile, jsem došla k názoru, že jednoduše nejsem na čele žebříčku jejich hodnot a důležitých činností na jejich každodenním programu.

Předpokládala jsem také, že Romové, jako naše etnická minorita, jsou často tzv. „poznámenání“, špatnými zkušenostmi s majoritou. Tyto zkušenosti se poté mohly promítnout v jejich „vystupování“ při rozhovoru se mnou. Teoretickým pilířem pro tento problém mi byl Erving Goffman a jeho dílo *Stigma: Poznámky o způsobech zvládnutí narušené identity* (2003). Díky jeho pohledu, jsem se mohla teoreticky připravit na případná úskalí výzkumu, která přináší pocit frustrace mých informátorek a s ním spojené chování. Goffmanovo *Stigma*, mi pomohlo představit si každodenní interakce jak očima stigmatizovaného člověka, tak očima jeho okolí. A pochopit tak jeho pocity a chování, které z těchto interakcí pramení. Kniha navazuje na jeho předchozí dílo, *Všichni hrajeme divadlo* (1999). Ve *Stigmatu* svůj koncept divadla konkretizuje přímo na skupině stigmatizovaných a „normálních“ lidí a popisuje jejich pocity, obtíže a frustrace, které vznikají během jejich sociálních kontaktů.

Jak tvrdí Goffman (2003), pokud si stigmatizovaný v přítomnosti „normálních“ osob uvědomuje, že je „jiný“ a že nesplňuje představy okolí o tom, jaký by měl být, cítí se zahanben. Na toto poznání reaguje různými způsoby. Někdy se to snaží napravit, a pokud stigma není viditelné na první pohled, někdy se dokonce snaží předstírat, že není tím, kým je. Při styku stigmatizovaného s normální osobou se také může cítit stigmatizovaný v určitých okamžicích jako pod drobnohledem. *„Bude si muset dávat pozor na každé své slovo a být vypočítavý co do dojmu, jaký v lidech zanechá, a to v míře a v oblastech chování, kde se to podle jeho předpokladů druhým nestává“* (Goffman 2003, s. 24).

Goffman uvádí svou teorii stigmatu na příkladech fyzických hendikepů, což v mém případě může být právě barva pleti, ale může se jednat i o hendikep psychický a to například kulturní jinakost, nízký sociální status apod.

Někdy se ale podle Goffmana může stát, že: *„Stigmatizovaný má sklon využívat svého stigmatu k získání vedlejšího zisku“* (Goffman 2003, s. 19). V tomto případě jsem

se měla možnost připravit se na jedince, kteří ze své „jinakosti“ chtějí vytěžit co nejvíce. Někdy se stává, že informátoři účastí na výzkumu souhlasí pouze za úplatu, nebo se naopak ze sebe snaží dělat politováníhodné chudáky, a očekávají, že by jim osoba, která je zkoumá, mohla dopomoci k vylepšení jejich životní situace. Proto mnohdy nemluví pravdu nebo výzkumníkovi napovídají spoustu blábolů, jen aby měli rozhovor za sebou a odměnu v kapse. Snažila jsem se tedy vybírat si informátorky, u kterých jsem na první pohled viděla, že mají opravdu zájem stát se součástí mého výzkumu.

„Přestože konkrétní výkony i konkrétní role či úlohy mohou účinkujícího stavět do pozice, v níž nemá co skrývat, v určitém bodě celého trvání činnosti se vyskytne něco, k čemu nemůže přistupovat se vsí otevřeností. Čím větší je počet diskutovaných otázek a čím větší je počet hereckých rolí spadajících do rámce naplňované role či vztahu, tím větší se zdá pravděpodobnost existence utajovaných problémů“ (Goffman 1999, s. 64). Tato citace hovoří o problému pravdivosti výpovědí informátorů. Někdy se mi díky dvakrát položené otázce vyskytly v rozhovorech odlišné odpovědi k některým skutečnostem. Ty mohly být buď informátorkou opomenuty, nebo skrývány záměrně. Bylo třeba se tedy v případě nějakých nejasností položit otázku jinak, nebo se k danému problému vrátit později oklikou. Navíc se také běžně stávalo, že po vypnutí diktafonu se informátorky rozpovídaly a prozradily skutečnosti, o kterých před tím nechtěly hovořit.

6.5 Zpracování a analýza dat

Prvním krokem zpracování sesbíraných dat je jejich transkripce neboli přepis. Tzn. převedení dat ve formátu audio nahrávek do textového formátu, po kterém následuje jejich analýza. Převod dat jsem provedla doslovným přepisem. Tato forma převodu je sice časově náročná, avšak dle mého názoru je nejlepší pro kvalitní výsledek analýzy. Text jsem nijak spisovně neupravovala a tzv. „neočišťovala“ od vulgarismů a nespisovných výrazů. Jako výhodu doslovného přepisu vidím možnost označování, poznámkování doplňujícími nápady, připomínkami a otázkami, a porovnávání pasáží textu.

Jak uvádí Strauss a Corbinová (1990: 7), teorie nemůže být konstruována přímo z konkrétních událostí nebo aktivit nebo z nezpracovaného materiálu získaného

pozorováním. Proto je třeba provést analýzu materiálu, události porovnávat a ty které jsou podobné, označovat stejným označením, čímž výzkumník vytváří základ pro teorii.

Pro lepší zorganizování dat jsem nejprve provedla rámcovou analýzu neboli tzv. „Framework analysis“, o které píše Hendl (2005: 217). Témata, která jsem nacházela během procházení texty, jsem indexovala a zaznamenávala do tabulky tak, jak se objevovaly v jednotlivých rozhovorech a v mých terénních poznámkách. Díky této tabulce, propojené s texty bylo potom jednodušší se v datech orientovat.

Analýza dat neboli kódování představuje úkony, při nichž rozebereme a konceptualizujeme získané údaje a ty následně opět skládáme novými způsoby. (Strauss a Corbinová, 1999: 39).

Pro analýzu dat jsem si vybrala techniku otevřeného kódování. Během tohoto procesu jsem znovu procházela přepisy i za pomoci tabulky vytvořené rámcovou analýzou a hledala v nich další témata, která jsem pojmenovávala a tyto pojmy zaznamenávala do seznamu v textovém editoru, včetně všech svých připomínek a doplňujících poznámek. Následně jsem porovnávala jejich vlastnosti a podle toho je shromažďovala do tematických kategorií. Během kódování jsem také využívala kontaktů na informátorky, které jsem během výzkumu získala a doptávala jsem se na určité věci telefonicky, popřípadě při dalším krátkém osobním setkání. Pro získání doplňujících informací jsem také využila možnosti sociálních sítí na internetu, kde některé informátorky mají založený svůj profil. V následující části popisuji výsledky svého zkoumání.

7 Vyhodnocení výzkumu

V této části mé diplomové práce předkládám obraz složený z mozaiky sesbíraných dat, tedy výzkumnou zprávu, která mapuje specifika postavení a života mých informátorek, romských žen v jejich rodině. Podkapitoly této části práce člením a nazývám podle toho, jak mi vplynuly kategorie během procesu kódování dat. Výsledky vychází z rozhovorů a terénních poznámek, které vznikly během mého výzkumného šetření. Zároveň výsledky prolínám s dostupnými prameny a literaturou, souvisejícími s tématem této práce, které jsem použila v teoretické části a s doslovnými úryvky z výpovědí mých informátorek.

Pokud ve zprávě uvádím jména informátorek, jde o jména fiktivní, a to z důvodu zachování jejich anonymity. Zároveň chci připomenout, že stejně tak jako jsou všichni lidé jiní a nesrovnatelní, tak jsou jiná a specifická i místa, kde žijí a podmínky, které ovlivňují způsob jejich života. Na rozdílné podmínky a způsob bydlení Romů v městských bytech na sídlištích, ubytovnách, nebo v domcích pohraničních regionů, upozorňuje i Davidová (1995: 77). Tato práce je obrazem z rodin romských žen, žijících v malém městě. Jde o pohled na jednu z možných variant a bylo by proto nevhodné zobecňovat výsledky výzkumu na celou romskou populaci v České republice, i když v dnešní době již jistě nepůjde o rozdíly tak markantní, jako například v poválečném období.

7.1 Postavení a autonomie romské ženy v rodině

První kategorií, která mi vplynula z kódování, je postavení a autonomie Romek. Jak uvádí Davidová (1995: 104), postavení žen v tradičním romském společenství bylo vždy oproti postavení mužů nerovné, někdy až ponižující. Muži ženu shledávali jako méně důležitou osobnost, jejímž hlavním, a dá se říci jediným, posláním bylo milovat, rodit a vychovávat potomky, zajistit rodině jídlo a pečovat o domácnost. Vůdčí osobností v rodině byl tradičně muž, otec rodiny, kterého museli poslouchat všichni, včetně jeho ženy. Podle Davidové tato tendence více méně převládá dodnes.

Moje informátorky popisovaly, že jako mladé dívky, musely poslouchat rodiče, a také starší bratry a to i pod pohružkou fyzického trestu. Když se konaly rodinné sešlosti, nebo se řešily důležité záležitosti, ony, jako dívky vždy seděly mimo, a měly

na starost mladší sourozence, nebo seděly poblíž, ale aktivně se nezapojovaly. V období puberty neměly dovoleno chodit večer ven samy, na rozdíl od jejich bratrů.

Když si našly svoje partnery a založily rodiny, jejich postavení i autonomie se zvedly.

„I přes to, že matka má o hodně větší odpovědnost za rodinu než otec, rozhodující slovo v domě měl v otec, protože chlap je chlap a žena je pouze žena“ (Žlnayová 1996: 34).

V záležitostech týkajících se rodiny a domácnosti mají možnost říci svůj názor a tvrdí, že žena by měla mít hlavní slovo, a ony ho mají, protože mají na starost celou domácnost. Shodují se na tom, že vše ostatní je záležitostí kompromisu, při rozhodování společně diskutují ale poslední slovo má na konec většinou muž. V této otázce starší informátorky hovořily submisivně vůči partnerovi. Mladší informátorky naopak vystupovaly více sebevědomě a odpovídaly, že s mužem rozhodují ve všem spolu.

Největší autority, úcty a také autonomie mezi ženami v rodině se podle mých informátorek dostává starým ženám, babičkám, a díky jejich zkušenostem a moudrosti.

„No, a když je stará ženská, jako babička, tak ta se musí poslouchat. Tam se jako drží větší úcta jo, protože vychovala děcka, o rodinu se starala“ (Gábina 52 let).

„Mimo manžela má hlavní slovo, protože už něco zažila. Všem poradí, nejlíp vaří a děti ti pohlídá“ (Cilka 32 let).

Zdá se tedy, že autonomie romské ženy v rodině je ve všech etapách života značně omezována a ovlivňována rozhodováním muže. Avšak její důležitost pro fungování a chod rodiny je značně vysoká, jelikož ona je hybnou silou všeho. Svůj podíl na velikosti autonomie má také věk a rodinný stav ženy. Jelikož s přibývajícím věkem a množstvím vychovaných dětí nabývají starší ženy většího postavení a úcty v hierarchii romské rodiny.

7.2 Vedení domácnosti

Vedení domácnosti v rodinách, které jsem navštívila, je ve všech případech z větší ženskou záležitostí, stejně jako tomu bylo tradiční romské domácnosti. Úkolem mých informátorek je udržovat domácnost v čistotě, prát, vařit, obstarávat nákupy, vychovávat děti, zařizovat záležitosti ve škole a na úřadech.

Již od školního věku moje informátorky musely pomáhat s domácími pracemi a umět se postarat o mladší sourozence. Postupem času se učily vařit. Zkušenosti s vedením domácnosti přebíraly vždy od své matky. Na učení do školy jim podle jejich slov nezbývalo mnoho času a ke studiu nebyly podporovány ani ze strany rodiny. To, že se mladá děvčata již ve věku šesti až sedmi let musela starat o sourozence a pomáhat matce v domácnosti, potvrzuje i Žlnayová (1996: 35).

Hlavní náplní dne mých informátorek, pokud nechodí do práce, je udělat dětem svačiny, odvést je do školy, doma poklidit, nebo zařídit záležitosti na úřadech a začít připravovat oběd. Po obědě vyzvednou děti ze školy, většinou se najedí společně doma. Na obědy chodí pouze starší děti, které mají delší vyučování. Odpoledne potom mají čas na kávu, nebo návštěvu známých a napsání domácích úkolů s dětmi. Večer připraví večeři a uloží děti. Informátorky uvedly, že dílčí úklid dělají každý den. Denně zametají nebo luxují a myjí nádobí. Ani jedna z domácností mých informátorek nedisponuje myčkou nádobí. Podlahu a prach stírají podle potřeby. Perou minimálně jednou týdně, v automatické pračce i v ruce.

Protože jde zpravidla o početné rodiny, čítající více než čtyři členy, vaří každý den teplé jídlo. Ohřívané jídlo v některých rodinách nemají rádi a vyhazují ho, někde ho normálně dojídají. Informátorky vaří většinou česká jídla, která najdeme v kuchařkách, často dělají polévky nebo guláš ale snaží se vařit i jídla typicky romská. Nejraději mají halušky, chlupaté knedlíky nebo pišota¹⁴, která jsou spíše vánočním pokrmem. Málo oblíbeným tradičním jídlem u mých informátorek jsou goja¹⁵. Zdravá výživa nebo dietní jídelníček u nich nejsou zvykem. Za zdravou výživu považují ovoce, zeleninu a mléčné výrobky, které dávají dětem. Nejdůležitější surovinou v jejich jídelníčku je maso.

„U nás, jako u cigánů, vaříme hlavně maso. Jinak to nejde. Z toho je pak člověk nemocnej, když není maso“ (Gábina 52 let).

Podle mých informátorek je celá domácnost starostí ženy. Na otázku, co dělá muž, všechny informátorky odpověděly, že nosí, nebo by měl nosit domů peníze. Ve všech rodinách, které jsem navštívila, však muži byli buď v invalidním důchodu,

---

¹⁴ Vařené pirohy z bramborového těsta, většinou plněné sýrem, tvarohem, zelím nebo ovocem.

¹⁵ Pečená vepřová střívka plněná bramborákovým těstem.

nebo střídavě nahlášení na úřadu práce, nebo na příležitostných brigádách, takže se většinu času vyskytovali doma.

Pokud muž v domácnosti s něčím aktivně pomáhá, jsou to nákupy. Probíhá to tak, že žena sepíše, co je třeba nakoupit a společně potom jednou na nákup. Muž by to prý sám nezvládl, jelikož muži nemá přehled, co kde koupit. V případě, že má rodina auto, muž ženu vozí právě na nákupy, k lékaři a různé pochůzky po městě a úřadech. Ani jedna z mých informátorek nemá řidičské oprávnění. Pouze čtyřiaadvacetiletá Iveta se chystá udělat si kurz autoškoly, až na něj bude mít peníze. Na otázku, jestli mají pocit, že by jim muž měl doma více pomáhat, pokud nechodí do práce, shodně informátorky odpověděly, že jde o ryze ženskou práci a vizitku hospodyňky.

„Jako to je záležitost tý ženský, jak to má. Ale správná ženská dokáže všechno zastat a tím si chlapa udržet, aby nešel za jinou“ (Gábina, 52 let).

Žlnayová (1996: 35) uvádí, že o to těžší bylo postavení ženy, pokud byla nucena starat se o děti a chodit do práce, protože příjem manžela na chod rodiny nestačil. I v tomto případě veškerou odpovědnost za rodinu nesla ona a většinou na ni zůstávala sama.

Naproti tomu, informátorky, které chodí do zaměstnání, zastupuje v základních každodenních činnostech jejich muž. Avšak pouze v případech že rodina nežije společně s prarodiči. Muž musí večer uložit děti a ráno jim udělat svačinu a vypravit je do školy. Ve výjimečných případech někteří muži připraví i jídlo, například ohřejí dětem párky, namažou chléb a podobně. Mnohdy však tato starost pokulhává, jelikož k takovýmto činnostem nebyli od mala vedeni.

„Někdy se stane, že přídu z práce z odpolední a děcka ještě nejsou v posteli a nemaj úkoly.(...) Pošlu je spát a úkol uděláme ráno, nebo zavolám učitelce. Ten můj to s něma málo kdy udělá“ (Cilka, 32 let).

V případě, že žena onemocní a není schopna se postarat o děti, měl by zastoupit ženu také muž. Pokud je to ale na delší dobu, musí přijít na pomoc i babička, nebo tety dětí.

Romská žena je něco jako nosný pilíř rodiny. Bez ní by rodina nemohla fungovat. Její důležitost pro ostatní členy rodiny je klíčová. Již od školního věku se musí umět postarat o mladší sourozence a pomáhat se základními domácími pracemi.

V dospělosti nese odpovědnost, nejen za veškeré vedení domácnosti, a péči o děti, ale i o manžela. Avšak na rozdíl od tradiční romské rodiny, existují dnes romské domácnosti, kde muž ženě s některými domácími pracemi pomáhá. Jak uvádí Žlnayová (1996: 37), matka znamená pro děti zázemí a jistotu, a poskytuje jim pochopení a útěchu. Právě proto je matce věnováno mnoho romských písní.

7.3 Partnerský život

Jak jsem uvedla v teoretické části práce, v tradičním romském společenství bylo zvykem, že dívky začínaly žít partnerským a sexuálním životem relativně brzy. Výjimkou nebyly ani třináctileté matky. Jedním z důvodů byl tlak rodiny, aby se dívka co nejdříve vdala.

Průměrná věková hranice mých informátorek, v době kdy měly prvního přítele, je patnáct až šestnáct let. Moje informátorky byly od puberty více hlídány než jejich bratři, kteří měli větší možnosti a volnost, než ony samy. Měly se primárně zdržovat doma a ne mezi skupinou kamarádů. Jejich rodiče si nepřáli, aby chodily s cizími chlapci samy ven a případným brzkým těhotenstvím si zkazily život. Když však poprvé přivedly domů přítele, představily ho a rodičům se zalíbil, stal se brzy součástí rodiny. Ani jedné z mých informátorek nevybírali partnera rodiče, jak tomu bylo zvykem v tradiční romské rodině. Do výběru však zasahovali všem informátorkám, zejména pokud se jednalo o jejich prvního partnera.

„Jako, táta trošku nadával, ale když manžel přišel za ním... u nás se tomu říká „pítačky“ (...), táta řek, že je férovej a že mu věří, když přišel až do baráku“ (Iveta, 24let).

Podle informátorek, stejně jako u neromů, i u Romů v dnešní době svatba pro soužití partnerů není důležitá. Partneři se sezdávají méně často, než tomu bylo dříve. Mezi mými informátorkami jsou vdané pouze ženy, které se narodily přibližně do roku 1970. Vdávaly se mezi osmnáctým a dvacátým rokem života. Výjimku tvoří čtyřadvacetiletá Iveta, která se vdávala v osmnácti letech, podle jejích slov kvůli občanství přítele ze Slovenska. Ve všech případech šlo o civilní obřad, konaný na obecním úřadu. Svatby kvůli občanství nejsou u Romů neobvyklé. Jelikož mají Romové u nás Slovenské kořeny, tu a tam se stane, že s nimi z návštěvy u příbuzných přijede i jejich životní partner. Pokud se rozhodnou spolu žít, nebo dokonce mají děti, je pro ně jednodušší, stát se manželi. To potvrzuje i paní Anna (45 let):

„On si mě musel vzít. Protože já sem byla Slovenka a neměla sem na nic právo. Já sem mu ještě platila alimenty na holku. Ani doktoři mě nechtěli vzít.“

Pokud se však svatba koná, je to velkolepá událost, na kterou se sjede celá rodina. O Romských svatbách se často hovoří jako o svatbách honosných a finančně náročných. Podle mých informátorek však záleží na rodinné finanční situaci, jak drahou svatbu si mohou dovolit.

„Moje osobní svatba stála sto tisíc, ale sestry mej, ta měla trošku dražší“ (Iveta, 24 let).

„Já sem jednu svatbu zažila, ale to byla taková chudá. Jakoby chudá hostinou, ale bohatá štěstím“ (Ema, 36 let).

Podle mých informátorek romští muži dokáží být velice majetničtí a žárliví.

„Ba jo a hodně. Když se někde bavíš, nechá tě, ale sleduje tě. A pak ti řekne až doma. Vyčítá a tak. No a někdy se pobijete a to si pak chlap ženskou kupuje. Hezký řeči povídá a tak (Gábina, 52 let).

Nežárlí však pouze muži, ale i ženy. Žárlivost je podle Žlnayové (1996: 38) projevem lásky. Zároveň také bývá příčinou konfliktu. Pokud nastane mezi partnery konflikt, v každé rodině je řešen jinak. Někteří partneři se spolu nebaví, jinde jeden z partnerů na čas odejde z domu, v horším případě nastanou bouřlivé hádky, které mohou vyústit až ve fyzické potyčky mezi partnery.

“To se hádaj Romáci mezi sebou jak psi, když to mám tak říct...to sou potom i facky a podobně, no (Dana, 30 let).

Fyzické násilí, páchané na romských ženách ze strany jejich partnera není v romském společenství ničím neobvyklým. To dokládá i Žlnayová (1996: 38) tvrzením: *“Každá žena pozná mužovu ruku.”* Všechny informátorky připouští, že alespoň jednou ve svém životě dostaly od muže facku, nebo jím byly fyzicky napadeny. Podle nich je to mezi Romy naprosto běžné, i když to vůbec není správně. Žena prý musí být dostatečně silná, a měla by toto chování umět přijmout.

„Jako že jí jednu vlepí? To jo, to se stává. Nejenom u nás (pozn. - v rodině) se to stávalo. Ale nesmíš se dát. On toho pak lituje, ale udělá to zase. To on říká, že už to neudělá, ale pak se neudrží a jak není příště po jeho...“ (Gábina, 52 let).

„Ta ženská to musí ustát, tu facku, (...)ne z domu, tím chlapem je k tomu vychovaná“ (Hedvika, 43 let).

Podle mých informátorek, pokud dá facku žena muži, jde o velkou urážku. Obzvláště v případě, že se to stane před svědky. V tradičním romském společenství tomu bylo také tak. Kdyby žena muže udeřila, už by v osadě neobstál. Všichni by se mu smáli (Žlnayová 1996: 38).

Důvodem konfliktu a fyzického napadení ženy bývá kromě žárlivosti především nevěra. Jak jsem uvedla již v teoretické části, ta byla vždy v případě mužů brána většinou jako prohřešek, který byl odpouštěn a tolerován. Podle slov mých informátorek jde o skutečnost, která by se neměla stávat, ale stává se běžně.

„Chlap může všechno, ale ženská nesmí nic“ (Anna, 45let).

Žena v těchto případech musí mužovu nevěru přetrpět a odpustit mu, čímž si zachová svoji důstojnost. *„Nevěra je všude, ale musí se vodpustit“ (Hedvika, 43 let).*

„To už bysme spolu nebyli, ženská to musí vydržet“ (Cilka, 32 let).

Stejně jako v tradiční romské společnosti, jsou i dnes nevěrné ženy jsou mezi Romy často odsuzovány a mužem trestány. V případě, že žena podvede muže je označována svým okolím za „lehou“ a ještě dlouho se o jejím prohřešku hovoří. V jejím případě jde o větší hanbu, než v případě muže.

„Vím, že se třeba pak musela i ostríhat, jo, protože to byla hanba. Ale chlapi můžou, oni sou pak frajeři“ (Cilka, 32 let).

„Já vám to řeknu, jak to je. Hádky su v baráku, pořád a pořád do kola su hádky. A ta ženská musí už brát, tak jak je. Když to je východňarská cigánka, tak u nich tu holku chytanou tak, že ji tam dolamou“ (Anna, 45 let).

Poněkud jiného, než tradičního názoru na nevěru však byla nejmladší z mých informátorek, jednadvacetiletá Barbora. Podle ní, pokud muž ženu podvede, ona má právo podvést ho také. Prý aby poznal, že to dokáže i ona a dodává:

„Kým mu to nevrátím, nebudu mít klid.“

Podle Davidové (1995) se rozvody v tradiční romské společnosti nevyskytovaly, a oficiálně potvrzený partnerský závazek byl „monogamní a celoživotní“ (Žlnayová 1996: 36). Dnes se však běžně stává, že pokud rodinné hádky a nesváry vyvrcholí

natolik, že spolu partneři nechtějí být, rozejdou se a každý jde svou cestou. Takovým případem je právě čtyřadvacetiletá (dnes již šestadvacetiletá) Iveta. Když jsem s ní v rozhovoru, uskutečněném v roce 2014 hovořila o její svatbě, řekla:

„U nás u cigánů to je prostě tak, že když si vezmu chlapa, tak si ho vezmu až do smrti prostě. A zemřu s ním. (...) Když se hádáme a už je to v takovém stádiu, že se pobijeme a ty rodiče slyšej, že bych se měla rozvést, tak nás dávaj do kupy. Rodina má takovej názor, (...) nechce to dovolit.“

Za svého partnera byla provdána pět let. Dnes už s ním však podle jejího profilu na sociální síti přibližně rok nežije a se svým novým partnerem čeká dítě, které by se mělo narodit na podzim letošního roku.

Ostatní informátorky popisují průběh rozvodů a rozchodů také mnohem liberálněji, než tomu bylo v tradiční romské společnosti. Vliv na to může mít městský způsob života, který je odlišný od života v uzavřené skupině, jakou byla osada. Jak uvádím v teoretické části, romská společnost byla dříve tradičně endogamní a partnerské svazky vznikaly zpravidla v rámci osady. Dnes jsou Romové více exogamní, díky čemuž existuje mnoho smíšených párů. Dalším důvodem uvolnění tradičních norem je tedy zajištění i vliv majoritní společnosti a neposlední řadě i zvyšující se emancipace romských žen. Ty mají dnes možnost v krizové situaci hledat útočiště například v azylových domech a dalších zařízeních zřizovaných pro tuto cílovou skupinu.

V tradičním romském společenství ženy začínaly žít partnerským životem již ve věku třinácti let. Hlavním důvodem byl tlak rodiny, společnosti, aby se dívka dříve vdala. U mého výzkumného vzorku se tato věková hranice zvedla o dva roky. Vytratila se také potřeba stvrzovat partnerství oficiálním nebo jen pouhým tradičním romským obřadem. Zatímco o výběru partnera, endogamně rozhodovali rodiče dívky, v dnešní době spočívá rozhodnutí pouze na partnerech samotných a nejsou výjimkou ani exogamní, smíšená partnerství. Stejně jako partnerský vztah tradičního Romského společenství, i dnes jsou partnerské vztahy mých informátorek specifické dominantním postavením muže. Tato dominance se stejně jako dříve projevuje násilným fyzickým chováním muže k ženě a nastavením nerovných pravidel ve vztahu. Rozvod nebo rozchod romských partnerů je v dnešní době běžný, stejně jako u příslušníků majoritní společnosti.

7.4 Plánování a výchova dětí

Děti jsou a vždy byly tou nejvyšší hodnotou v životě Romů. Proto bylo mateřství vždy vnímáno velice kladně v jakémkoli věku a o těhotnou ženu bylo vždy dobře pečováno. S těhotenstvím byly také vždy spojeny zásady, které žena měla dodržovat. Stejně tak to mu je i dnes.

„U nás je prostě těhotná žena - na rukách ji nosit. Tady už i malý dítě ví, že když bude mít sušenku a bude tam těhotná žena, tak jí prostě dá. S těhotenstvím tam je hodně věcí. Nesmí se koukat a horor, krev, škaredý lidi.... Ale jak ten čas postupuje, tak se to mění. Dřív to bylo jako trošku jiný“ (Barbora, 21 let)

V tradiční romské společnosti nebyly výjimkou matky mladší patnácti let. Průměrný věk informátorek při porodu prvního dítěte je 18,7 let věku, přičemž nejnižší věk byl 16 let a nejvyšší 22. Starší ročníky porodily první dítě převážně do osmnácti let věku, mladší nad osmnáct. Všechny mé informátorky plánovaly stejný, nebo nižší počet dětí, než do dnes mají.

S první menstruací, poradila informátorkám starší sestra, pokud nějakou měly. Matky toto choulostivé téma s nimi moc neprobíraly. Informátorky samy, pokud mají ještě malou dcerku, chtějí s ní o tom více hovořit, aby věděla, jaké má možnosti.

Informátorky mají zkušenosti s hormonální antikoncepcí a jejich názor na tuto formu ochrany před otěhotněním je kladný. Pokud měly možnost, užívaly ji a doporučily by ji i své dceři. Obecně se prý antikoncepci mezi Romkami užívají převážně mladé dívky, které dnes na děti tolik nespěchají a chtějí si užívat života. Přes to průměrný věk, romských prvorodiček, oproti věku prvorodiček z majoritní společnosti je stále o dost nižší.

„Já sem brala prášky, doktor mi nabízel, abych se dala podvázat po třech dětech, ale nechtěla sem. To se nejdřív musí ženská domluvit s mužem. Já sem původně chtěla dvě děcka, ale chlap mně řekl ať přestanu brát prášky, že bude další“ (Cilka, 32 let).

Pět informátorek přiznalo, že podstoupily v životě umělé přerušování těhotenství, z toho jedna dokonce třikrát. V jednom případě to bylo ze zdravotních důvodů, v ostatních případech z existenčních důvodů. Pokud by bylo třeba, udělaly by to prý znovu. Je to pro ně přijatelnější, než dítě porodit a odložit ho do ústavu.

Informátorky mají různé názory na přítomnost muže u porodu. Některé by se prý před mužem styděly, některé si myslí, že by muž porod psychicky neunesl, některé si myslí, že by měl muž vidět, jak žena trpí, aby si jí více vážil. Skutečnost je ale taková, že pouze jedna ze všech informátorek, které měly tuto možnost, měla u porodu muže. Ostatní měly u porodu buď maminku, nebo nikoho.

V souvislosti s tématem porodu jsem s informátorkami hovořila o tendenci Romek odcházet co nejdříve po porodu z nemocnice domů. Některé informátorky tuto skutečnost odsuzují, jiné ji obhajují. Ony samy tam prý zůstaly, po dobu, která byla nezbytně nutná. Důvodem časných odchodů Romek z porodnice podle mých informátorek je, že žena nechce nechat partnera a hlavně děti doma samotné na delší dobu.

„Jsou ženy, kde mají dvě děti a ty děti sou eště třeba maličký. Proto nechci eště daší dítě. Ta matka za něma musí, protože ty děti jsou víc závislý na tý matce, než na tom otci.“ (Barbora, 21 let).

„Já vám řeknu, jak to to je... Voni se bojej že chlap pude za jinou. Tak to je, takže to poroděj, ani těch pár dnů nevydržej, děcko tam nechaj no, a jdou rači za nim“ (Hedvika, 43 let).

V otázce kojení se informátorky neshodovaly, neboť některé, převážně ty starší kojily dva až tři roky, ty mladší přešly co nejdříve na kojeneckou výživu, jelikož to pro ně bylo pohodlnější.

Když Davidová (1995: 106) přirovnává Romskou ženu ke stromu, který by měl rodit každý rok, potvrzuje tím, že hlavní úloha ženy v romské rodině je úloha matky. Bezdětný vztah byl v tradiční romské společnosti dáván za vinu výhradně ženě a muž ji mohl v takovém případě opustit. Podle informátorek je to velice smutné, pokud žena nebo muž nemohou mít děti. Pokud by se do této situace samy dostaly, snažily by se ji vyřešit buď adoptí, nebo by se snažily najít si partnera, který děti má, a na jejichž výchově by se mohly podílet.

Výchova dětí je primárně záležitostí mých informátorek, přičemž připouští, že se více věnují dívkám a mají na ně větší vliv. Na chlapce mají naopak větší vliv otcové, od nich přebírají vzorce chování. Úkolem ženy je obstarat záležitosti týkající se školy a také nákupu oblečení a školních potřeb. Muž ženu zastupuje většinou v případě odvedení dětí do školy, přípravy nebo přípravě jídla. Informátorky se snaží

vést děti, aby se pravidelně připravovaly do školy, ale někdy se stává, že ony samy nerozumí zadaným domácím úkolům. V takovém případě prý úkol neudělají, a požádají paní učitelku, aby látku s dětmi ve škole zopakovala. Toto je velký problém, setkala jsem se i s případy, kdy sami rodiče dětí přiznali, že neumí ani dobře psát.

Informátorky přiznávají, že jejich děti nenavštěvují pravidelně zájmové kroužky, protože je k tomu dostatečně nevedou a také jim na to nezbývají finance. Děti se prý zabaví doma samy u počítače nebo televize.

Prarodiče do výchovy dětí informátorek podle jejich slov nezasahují, mají tendenci děti rozmazlovat, než aby je za něco káraly. Informátorky se dětem snaží dávat hodně volnosti, výpraskem nebo domácím vězením je potrestají opravdu zřídka. Raději děti okřiknou a snaží se jim domluvit. Dětem se snaží opravdu dopřávat. Když něco chtějí a jsou na to peníze, tak jim tou koupí. Záleží potom na každém rodiči, kolik chce do dárku investovat. Když děti mají rády sladké, kupují jim hodně sladkostí. Připouští, že děti jsou možná rozmazlené, na druhou stranu pokud jich je v rodině víc, musí se naučit rozdělit se.

7.5 Práce

Jak uvádím v teoretické části této práce, v tradiční romské společnosti ženy docházely z osady do vesnice. Každá měla svou selku, u které si pomocnými pracemi v domácnosti nebo na poli, vysloužila vždy základní potraviny pro obživu rodiny (Žigová 1996: 67). Z tohoto vzájemného recipročního vztahu měly užitek obě strany. Jak je obecně známo Romové se také živili i některými tradičními řemesly, jako je košíkářství, výroba kartáčů, kovářství, korytářství apod. K těmto pomocným pracím nebylo potřeba žádné speciální kvalifikace a i přesto se jim dařilo uživit se.

V dnešní době to však na trhu práce nemají vůbec lehké. Kvůli jejich nízké pracovní kvalifikaci je jejich uplatnění velice špatné. Ani jedna z mých informátorek neměla dokončené vyučení. Důvody k tomu měly různé. Některé během učení otěhotněly, některé učení zanechaly z finančních důvodů, nebo je škola nebavila a neměly dostatek motivace na to, školu dokončit.

Romské ženy jsou na trhu práce diskriminovány nejen kvůli nízké kvalifikaci, nebo z důvodu, že jsou Romky, ale i z důvodu, že jsou ženami, které mají většinou velký počet dětí, což je u některých zaměstnavatelů velký problém. Pokud tedy vůbec

překonají bariéru diskriminace, jsou tak zaměstnávány na nekvalifikovaných, špatně placených a často fyzicky náročných pracovních pozicích. Protože jsou tyto práce často velice špatně placené a náročné, některé Romky i Romové raději zůstávají nezaměstnaní a plně závislí na systému sociálních dávek, který je nastaven tak, že cílové skupiny k práci dostatečně nemotivuje.

„Když mám říct pravdu, já bych do práce mohla jít, jenomže mně se nevyplatí jít do práce za nějakých deset jedenáct tisíc, jo, rozumíte mi, to sem na tom samým. Mně to nestojí za, to a možu si být doma s mojí dcerou. Ale vím prostě, že kdy bych fakt chtěla, tak tu práci mám“ (Iveta, 24 let).

Jsou ale i tací, kteří nechtějí zůstat celý život závislí na sociálních dávkách a snaží se poctivě pracovat. V rodinách mých informátorek byli pracující i nepracující ženy, pracující i nepracující muži, osoby v invalidním důchodu i osoby pobírající sociální dávky. Pracující informatorky byly dvě. Obě pracovaly již několik let jako dělnice. Jenda pracovala jako dělnice na montáži v místním podniku zaměřeném na elektro-výrobu, druhá jako dělnice v podniku s potravinářským zaměřením. Za svoji práci byly rády a nestěžovaly si, i když pracovaly na směny, což je v případě, že má žena malé děti, někdy problém. Obě se během hledání práce setkaly s diskriminací ze strany zaměstnavatele. Když však získaly své pracovní pozice a projevíly se jako schopné a slušné zaměstnankyně, nemají podle jejich slov v zaměstnání žádné problémy.

„Kdo chce, ten pracuje. Práce se hledá těžko, ale dá se najít. Někdo má invalidku a někdo je na dávkách. Já to dělám proto, aby se děcka měly dobře, abych je mohla podporovat, aby se vyučily“ (Cilka, 32 let).

Cilka má tři děti školního věku a její partner je v invalidním důchodu. Cilka pracuje na směny, manžel jí pomáhá v domácnosti s péčí o děti. Jinak má celou domácnost na starost sama. V létě si společně s manželem přivydělávají sběrem a prodejem borůvek.

Cilka je šťastným případem a dobrým příkladem toho, že pokud má romská žena motivaci a podporu partnera, dokáže si najít a udržet práci, posílit tak rodinný rozpočet a vést spokojený život v rámci majoritní společnosti.

7.6 Hospodaření s penězi

Podle slov mých informátorek je zvykem, že peníze v romské domácnosti vydělává, nebo by měl vydělávat muž. Vzhledem k předchozím odstavcům je však jasné, že v praxi to není tak jednoznačné. V rodinách mých informátorek byli pracující i nepracující ženy, pracující i nepracující muži, osoby v invalidním důchodu i osoby pobírající sociální dávky. Nejčastějším vzorcem byl muž - otec v invalidním důchodu, a žena - matka pobírající sociální dávky. Přičemž, v případě pracujících žen šlo o práci na plný úvazek, a v případě pracujících mužů šlo o příležitostné přivýdělnky na nelegálních brigádách. Starostí žen je chodit vyřizovat formality spojené se žádostmi o sociální dávky. Takže i v tomto ohledu leží větší míra odpovědnosti na nich. Také to jsou většinou ony, kdo s financemi rodiny disponují, protože nejlépe vědí, na co je potřeba v domácnosti peníze vynaložit. Shodují se na tom, že musí držet peníze, protože jejich muž by je hned utratil, nebo prokouřil a propil.

Rodiny mých informátorek s penězi nijak výrazně neplánují. Podle nich je prioritou zaplatit nájem a poplatky týkající se bydlení, s ostatními financemi vynakládají, jak to vyžaduje situace. Finance ani nespořít a málo kdy si nechávají rezervy.

„Ne, ne, to bysme ani nežili, kdybysme všechno dávali na spoření (smích). To fakt jako se nedá...“ (Ema, 36 let).

Nejvíce peněz z jejich rodinného rozpočtu vynakládají k zaplacení výdajů, týkajících se dětí a školy, výdajů za jídlo, bydlení a splácení dluhů. Půjčky jim nejsou cizí. Když nemají, půjčují si primárně mezi sebou v rodině a není výjimkou, že sem tam vynechají i splátku za nájem, aby s penězi vyšli. Někteří žijí prakticky od výplaty k výplatě, respektive od dávky k dávce.

Davidová (1995: 84) popisuje pro některé Romy stále ještě typický způsob hospodaření a vedení domácnosti, ve kterém se odráží jejich myšlení, hodnotový a návykový systém. Tento způsob vedení domácnosti je typický svými výkyvy, kdy se s měsíčním cyklem výplat pracovních odměn a dávek střídá období *„bohatých a tučných dnů“*, s obdobím *„chudých a hubených dnů“*.

S takovýmto typickým způsobem hospodaření, jsem se setkala v případě čtyřiaadvacetileté Ivety: *„Ted' mi řekl kamarád nedávno, vy jste Romové takový, že prostě když máte peníze, tak je máte jenom na jeden den. Říkám, ale víš proč, my je máme*

jen na jeden den? Protože my si uděláme velkej nákup, koupíme dětem, všechno potřebný a v peněžence mi stojí tisícovka, ale vim, že když ráno vstanu, tak to jídlo tam mám všechno a nemusim někam chodit do obchodu. A základ, co je nejdůležitější, tak to je dítě, takže to musí mít všechno vod hygieny až po sušenky.“ Pak ale přiznává, že jsou případy, kdy musí vynechat platbu za nájem, protože přijdou situace, na které je třeba peníze použít, protože si jiné rezervy nenechává.

Finanční situace a hospodaření s penězi u Romů jsou špatné. Za špatnou finanční situací romských rodin stojí bez pochyby jejich marginální postavení v rámci naší společnosti. Mají nerovný přístup ke vzdělání, kvůli čemuž nemohou získat dostatečnou kvalifikaci a nejen z tohoto důvodu jsou diskriminováni na trhu práce. Obzvláště romské ženy, které jsou matkami mnohdy více než dvou dětí, tak mají velice malou šanci získat dobré pracovní místo a tím zajistit tok financí do rodinného rozpočtu. V domácnostech, které jsem navštívila, spravují finance převážně ženy. Úkolem jejich mužů je finance obstarávat. Ve většině případů však oba nebo jeden z partnerů nejsou zaměstnaní a jsou závislí pouze na sociálních dávkách. Tyto nízké příjmy v kombinaci se špatným hospodařením mnohdy způsobují fatální následky ve formě zadlužení rodiny.

7.7 Koníčky a životní styl

Jelikož hlavní náplní dne mých informátorek, je starost o domácnost a o děti, na koníčky jim podle jejich slov nezbývá moc času. Připouštějí, že by koníčky měly, ale nemají dostatek finančních prostředků na to, aby je mohly provozovat.

Ve volných chvílích rády sledují televizní seriály, poslouchají hudbu, hlavně tu romskou, nebo jdou na kávu k přátelům nebo rodině.

Mladší informátorky se zajímají o módu a kosmetiku a sledují prý aktuální módní trendy a to hlavně na internetu. Jejich největším koníčkem je počítač, obzvláště surfování na sociálních sítích, a chatování s přáteli, nebo s členy rodiny, se kterými se nevidí tak často, protože bydlí daleko. Také se rády chodí bavit na romské zábavy, které se občas v našem okrese pořádají.

Informátorky neprovozují sporty a nemají tendence stravovat se zdravě. Některé z nich i kouří a kouřily i během těhotenství.

7.8 Životní hodnoty a cíle

Nejvyšší hodnotou v životě mých všech informátorek je primárně šťastný a spokojený život jejich potomků. Přejí si, aby se děti vyučily, získaly dobrou práci a měly se v životě lépe, než ony samy. Na otázku co dělají pro to, aby to tak bylo, odpovídají, že se dětem se snaží dát všechno, co potřebují, podporovat je ve všem, co chtějí a dobře je vychovat.

Na druhém místě v žebříčku hodnot mých informátorek je zdraví. Na otázku, co dělají pro své zdraví, většina nenašla odpověď. Jedna žena uvedla, že by měla přestat kouřit.

Na třetím místě hodnot a cílů je zlepšení životní situace, která by jim přinesla lepší bydlení a spokojený život. Na otázku co dělají pro zlepšení životní situace, odpověděly, že by si chtěly najít dobrou práci, ale je to pro ně velice obtížné.

Informátorek jsem se také tázala, co by udělaly ve svém životě jinak, pokud by mohly. Většina odpověděla, že by neměly tak brzo děti a dokončily by si vzdělání, což by přineslo lepší pracovní uplatnění. Jedna informátorka odpověděla, že neměla jezdit za příbuznými do Francie, protože kvůli tomu ztratila práci.

Je tedy vidět, že si Romky uvědomují, že dokončení vzdělání je pro život velice důležité. Připouští ale, že k tomu neměly dostatečné zázemí a podporu ze strany rodiny.

8 Závěr

Cílem této práce bylo popsat, jaké je postavení romské ženy v rodině v současnosti. Práce je dělena na dvě části. V teoretické části představuji základní pojmy spojené s tématem, shrnuji historii Romů na našem území a postavení romské ženy v tradiční romské společnosti, během tří etap jejího života, tak jak je prezentováno v etnografické literatuře. V praktické části práce popisuji průběh výzkumu a výsledky zkoumání, které porovnávám s teoretickou částí.

Moje informátorky, jako romské ženy mají v rodině velice důležitou a klíčovou roli. I přes to je jejich autonomie ve všech etapách života značně omezována a ovlivňována rozhodováním muže, který má v rodině stále dominantní postavení. Avšak mladší informátorky (do třiceti let) se v těchto otázkách jeví mnohem emancipovaněji a sebevědoměji. Se svými muži prý při rozhodování diskutují a cítí ve vztahu větší rovnoprávnost. Jejich submisivitu však potvrzuje skutečnost, že žárlivost a domácí násilí berou všechny informátorky jako přirozenou součást partnerského vztahu.

Informátorky mají na starost péči o celou domácnost, avšak na rozdíl od tradiční romské rodiny jim s některými pracemi pomáhají jejich muži.

V dnešní době se u Romů, stejně tak jako v majoritní společnosti vytratil tendence stvrzovat partnerský svazek civilním, nebo tradičním romským obřadem. Díky tomuto povolení norem již dnes nejsou rozvody a rozchody Romů žádnou výjimkou. Romové navíc již nejsou endogamní a díky tomu vzniká i mnoho smíšených partnerství, ve kterých jsou většinou partneři rovnoprávní.

Díky možnosti antikoncepce a umělého přerušení těhotenství mají dnes Romky možnost samy rozhodovat o tom, kdy chtějí mít dítě a kolik jich budou mít. Díky tomu se mírně zvyšuje i věk Romských prvorodiček oproti prvorodičkám v tradiční romské společnosti.

Dnešní romské ženy, mé informátorky vědí, že je pro život důležité vzdělání, avšak potýkají se stále s negativním postojem rodiny, která většinou nevytváří dostatečné podmínky pro jeho realizaci, naopak ve většině rodin stále převládá tendence časného zakládání vlastní rodiny. Kvůli nedokončenému vzdělání mají mé informátorky špatné uplatnění na trhu práce, kde se potýkají diskriminací. Romská žena tak musí být nesmírně silnou osobností, aby zvládala tření mezi dvěma pomyslnými mlýnskými

kameny, kterými jsou romská rodina a majoritní společnost. Lépe na tom se vzděláním nejsou ani romští muži, kteří se dříve věnovali tradičním řemeslům nebo hudbě. Dnes však většina z nich nemá žádnou kvalifikaci.

Na rozdíl od tradiční romské společnosti se v dnešní romské rodině postupně povolují tradiční normy a to vlivem městského života a majoritní společnosti a tak se mladé Romky stávají mnohem emancipovanějšími. Uvědomují si své nerovné postavení mezi mužem a ženou v rodině a často se snaží ve vztahu o větší rovnoprávnost. Díky povolení tradičních norem mají větší možnost a menší strach odejít z nevyhovujícího partnerského vztahu a mají také možnost načasovat si mateřství a počet dětí.

Postavení současné romské ženy v rodině je tedy o mnoho lepší, než tomu bylo v tradiční romské společnosti. Otázkou však je, jak se mění postavení Romek v rámci společnosti majoritní. Podle mého názoru je potřeba s romskými ženami více pracovat, a podporovat je v emancipaci a ve změně jejich životních hodnot, jelikož to jsou hlavně ony, kdo má vliv na budoucnost jejich dětí a mohou jim tyto hodnoty předávat a tak by se možná mohlo opravdu jednou naplnit jejich přání, že se jejich dětem povede lépe než jim samotným.

9 Použitá literatura

BAJGEROVÁ, E.: *Romano džaniben. Prožitek z těhotenství*. III 1-2/1996.

BAUMAN, Z.; MAY, T. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. V přeprac. originálu vyd. 1. Praha: SLON, 2004. 239 s. ISBN 80-86429-28-8.

CRESPI, I.: Annals of the Marie Curie fellowship, vol. 3, European Commission.: *Socialization and gender roles within the family: Study on adolescents and their parents in Great Britain*. [online]. 2004 [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <<http://www.mariecurie.org/annals/volume3/crespi.pdf>>.

ČERNÁ, M. a kol.: *Černobílý život*. Praha: Gallery, 2000. 172 s. ISBN 80-86010-37-6.

DAVIDOVÁ, E.: *Romano drom – Cesty Romů 1945-1990*. Vyd. 1. Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1995. 245 s. ISBN 80-7067-533-8.

DAVIDOVÁ, E.: *Romea.cz.: KO AMEN SAM? Kdo jsme?* [online]. 2007 [cit. 2015-11-3]. Dostupné z: <<http://www.romea.cz/cz/zpravy/ko-amen-sam-kdo-jsme>>.

DEMETER, G.: *Slovo dvěma romským novinářům*. in HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Šaj pes dovakeras/Můžeme se domluvit*. Vyd. 4. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. 129s. ISBN 80-244-0496-6.

DISMAN, M.: *Jak se vyrábí sociologická znalost příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha Karolinum, 2000, 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

ERIKSEN, T. H.: *Sociální a kulturní antropologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

HENDL, J.: *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HOBSBAWM, E.: *Introduction: Inventing Traditions*. in HOBSBAWM, E., RANGER, T. (ed.): *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. ISBN 0-521-43773-3.

HORVÁTHOVÁ, J.: *Kapioly z dějin romů*. Praha: Společenství Romů na Moravě a Muzeum romské kultury v nakladatelství Lidové noviny, c2002. 85 s. ISBN 80-7106-615-X.

HORVÁTHOVÁ, J.: *Historické osudy Romů od jejich odchodu z ndie do 19. století*. In: Kol. autorů: *Romové: tradice a současnost*. Brno: Moravské zemské muzeum, 1999. 90 s. sv. 9. ISBN 809024761x.

HÜBSCHMANNOVÁ, M.: *Romano džaniben: Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny*. III 1-2/1996 s. 25-28.

JAKOUBEK, M.; BUDILOVÁ, L.: *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: CDK, 2009. 359 s. ISBN 978-80-7325-178-9.

- JANOŠOVÁ, P.: *Dívčí a chlapecká identita: Vývoj a úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2008. 288 s. ISBN 978-80-247-2284-9.
- KARSTEN, H.: *Ženy – muži: genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál, 2006. 184 s. ISBN 80-7367-145-X.
- KVĚTINA, P.: *Archeologie jako studium „těch druhých“*. 2006, In: Sedová T. (ed.) *Sociálne vedy a humanistika očima mladých*. Zborník z stretnutia v Třešti 14. – 16. 3. 2005, Bratislava SAV, 333-337.
- MAŘÍKOVÁ, H., (ed.): *Proměny současné české rodiny: Rodina- gender- stratifikace*. Vyd. 1. Praha: SLON, 2000. 170 s. ISBN 80-85850-93-1.
- MIOVSKÝ, M.: *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- MOŽNÝ, I.: *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-58-x.
- MURPHY, R. F.: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Praha: SLON, 2008. 268 s. ISBN 978-80-86429-25-0.
- NEČAS, C.: *Romové v České republice včera a dnes*. Vyd. 5. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0497-4.
- PŘÍVRATSKÝ, V. a kol.: *Základní kulturní a sociální mechanismy významné pro úspěšnou integraci žáků a studentů se specifickými potřebami*. Praha: Univerzita Karlova, 2010. 202 s. ISBN: 978-80-7290-426-6.
- RIZNEROVÁ, M. in *Romano džaniben: O Roma vakeren pal e famel'ija*. III 1-2/1996 s. 3-10.
- ŘÍČAN, P.: *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problém, naděje společné budoucnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998. 144 s. ISBN 80-7178-250-5.
- SOUKUP, V.: *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. 774s. ISBN 978-80-7367-432-8.
- STRAUSS, A. L., CORBINOVÁ, J. M.: *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Vyd. 1. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. SCAN. ISBN 80-85834-60-x.
- ŠEBKOVÁ, H., ŽLNAYOVÁ, E.: *Romaňi čhib: učebnice slovenské romštiny*. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 2001. 269 s. ISBN 8071686840.
- ŠAMKOVÁ, H.: *Romano džaniben. Byla jsem nejstarší sestra*. III 1-2/1996. s. 72-79.
- ŠEBKOVÁ, H. a kol.: *Romano džaniben: Úloha nejstaršího syna v romské rodině*. III 1-2/1996. s. 52-57.
- ŠMAUS, M.: *Děvčátko, rozdělej mi ohníček*. Vyd. 1. Praha: Knižní klub, 2005. 256 s. ISBN: 80-242-1483-0.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K.: *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

VAN GINKEL, R.: The repatriation of anthropology: some observations on endo-ethnography. *Anthropology and Medicine*. Vol. 5, No. 3, 1998 Department of Anthropology, University of Amsterdam. [online]. [cit. 2015-10-28] Dostupné z [www: <http://www.uva.nl/binaries/content/documents/personalpages/g/i/r.j.vanginkel/en/tab-two/tab-two/cpitem%5B30%5D/asset>](http://www.uva.nl/binaries/content/documents/personalpages/g/i/r.j.vanginkel/en/tab-two/tab-two/cpitem%5B30%5D/asset).

ZEMAN, V.: *Vybrané kapitoly z romologie – východiská pre sociálnu prácu*. Vyd. 1. Bratislava: Občianské združenie Sociálna práca, 2006. 152 s. ISBN 80-89185-20-7.

ŽIGOVÁ, A. a kol.: *Romano džaniben: Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině*. III 1-2/1996 s. 66-71.

ŽLNAYOVÁ, E.: *Romano džaniben: Postavenie a úloha ženy-matky a muža-otca v rómskej rodine*. III 1/1996 s. 29-41.

10 Zdroje

<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2013.pdf>

<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2014.pdf>

Mapa vyloučených lokalit. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/int_par.html>

Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011:

<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt-vyhledavani&evo=&str=&zo=N&vyhltext=614a&pvo=OBCR614A&pvoch=&udIdent=&nahled=N&sp=N&nuid=&zs=&skupId=&verze=-1&pvokc=&filtr=G~F_M~F_Z~F_R~F_P~S~_null_null_&katalog=all&z=T#w=>>

11 Seznam příloh

Příloha č. 1: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011 – romština jako mateřský jazyk (tabulka).

Příloha č. 2: Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v Pardubickém kraji (obrázek).

12 Přílohy

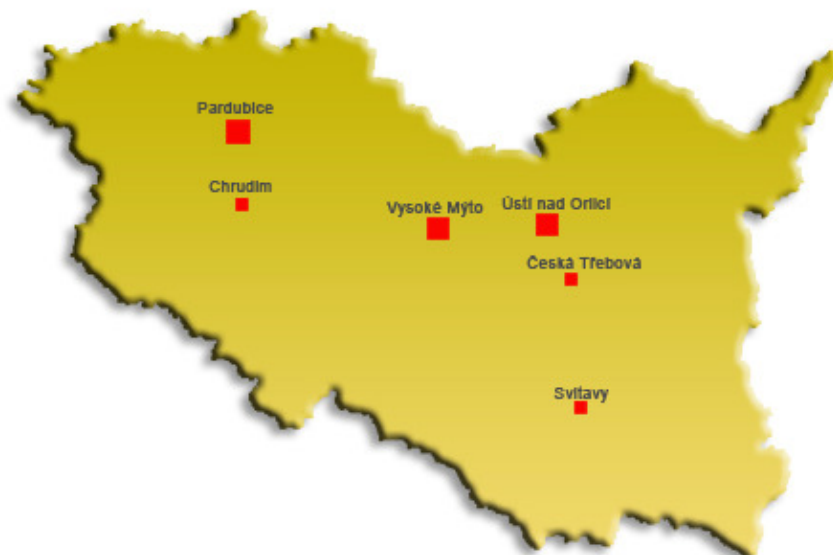
Příloha č. 1: Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011 – romština jako mateřský jazyk.

Ukazatel	Výsledky sčítání lidu, domů a bytů 2011
Počet osob, jejichž mateřským jazykem je výlučně romština	4 919
Počet osob, jejichž mateřským jazykem je romština v kombinaci s češtinou	33 351
Počet osob, jejichž mateřským jazykem je romština v kombinaci se slovenštinou	2 100

Zdroj: Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2013, s. 46.

Dostupné z www.: <<http://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/Zprava-o-stavu-romske-mensiny-2013.pdf>>.

Příloha č. 2: Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit v Pardubickém kraji.

Tabulka 11.

Celkový počet zkoumaných obcí v kraji	6
Celkový počet zkoumaných sociálně vyloučených romských lokalit v kraji	15
Orientační odhad celkového počtu romských obyvatel zkoumaných sociálně vyloučených lokalit v kraji	1000 - 1500

Zdroj: ESF. Dostupné z www.: <http://www.esfcr.cz/mapa/int_par.html>.